

МУНИЦИПАЛЬНОЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
«ВАЖГОРТСКАЯ СРЕДНЯЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА»

ПРИНЯТО

решением методического объединения

учителей _____

Протокол №1 от "30" августа 2022 г.

СОГЛАСОВАНО

Зам. директора. по УВР

_____ И.В. Калинина

Приказ № от "31" августа 2022 г.

Рабочая программа
учебного предмета «Родной язык (коми)»
для начального общего образования
Срок освоения: 4 года (1-4 классы)

Составители:

Ивкина Л.М., Петрова М.В., Остапова Ю.Ю.

учителя начальных классов

2022г.

ВОДЗКЫВ

Школаын шөр велөдан предметъясысь өтиён лоё коми кыв. Чужан кыв велөдан урокъяслён могъясыс:

- сөвмөдны челядьлысь серни да вежөр, велөдны могъяс урчитомён бөрийыны лөсялана кывъяс да пыртны найёс серниё;

- паськөдны челядьлысь асгөгөрсә олөм йылысь төдөмлунсө;
- сөвмөдны быдтор төдны көсйөм;
- велөдны челядьёс сёрнитны литературной (гижөд) коми кывйөн;
- чужтыны коми кыв дінас муслун.

Коми кыв урокъяс вылын колё пöртны олөмө татшөм могъяс:

- велөдны колана ногөн вöчны гижан уджъяс;
- велөдны видлавны тöдмаланторсö уна ногөн: орччөдны, өтвывтны, торйөдны, аддзыны медтөдчанасö, донъявны вочавидзөмсö;

- сөвмөдны челядьлысь кыв туялан кужөмлун да сетны велөдчысьяслы позянлун аслыныс гөгөрвөдны чужан кывлысь аслыспөлөслунсö:

- озырмөдны челядьлысь кывворсö, велөдны аддзыны коми кывлысь коланлунсö;
- велөдны вöчны могъяс урчитөмөн творчествоа (сяма) уджъяс;
- велөдны вөдитчыны велөдчан небөгөн да кывкудъясөн;
- сөвмөдны небөг да лыддысьөм дінө муслун;
- велөдны вöчны петкөдлөм (образец) серти сёрсьён-бөрсён уна сикас удж.

«Коми кыв» уджтасö пыртөма татшөм юкөнувъяс:

1. Коми грамотаё велөдөм да серни сөвмөдөм (1 класс).
2. Фонетика, грамматика, кывъяс гижанног да серни сөвмөдөм (2-4 классъяс).

Челядьлысь лыддысян, сернитан, гижанног да гижан сям сөвмөдан уджъяс индөм могыс «Фонетика, грамматика, кывъяс гижанног да серни сөвмөдөм» юкөнö пырöны содтөд кык юкөн да удж сикасьяс:

- 1) Серни сөвмөдөм, серни сөвмөдан удж сикасьяс.
- 2) Сёрни культура (этш төдана сёрниö велөдөм).

Коми кыв урок вылын велөдысьлы колё төждысьны сы йылысь, медым челядь босьтисны уджтасын индөм колана төдөмлун да сөвмөдісны кужөмлунъяс.

Базисной учебной план серти коми чужан кыв велөдөм вылө сетöма: 1 классын – 99 час (33 вежон, быд вежонын 3 часөн); 2-4 классъясын – 306 час (34 вежон, быд вежонын 3 часөн), ставыс 405-час.

Коми грамотаё велөдөм да серни сөвмөдөм.

Медводдза классын челядьлөн сөвмө лыддысян да гижан сям. Грамотаё велөдан урокъяслөн медшөр могыс – сөвмөдны да стöчмөдны челядьлысь чужан кывъя сернисö, велөдны найёс сернитны колана ногөн да озырмөдны кывворсö. Быд урок вылын велөдысьлы колё водзö сөвмөдны челядьлысь сернисö садйын босьтөм кужөмлунъяссö төд вылын кутөмөн, паськөдны челядьлысь асгөгөрсә олөм да ывлаын вежсьөмъяс йылысь төдөмлунсö (Коми детсадлы «Дзюлюк» уджтас. – Сыктывкар, 2010).

Грамотаё велөдан урокъяс вылын велөдысь төдмөдö челядьёс школаын уджалан правилöясөн, велөдö сöгласа уджавны öта-мөдкөд, пуктыны удж мог да прöверитны уджсö.

Коми да роч грамотаё велөдан урокъяс топыда йитчöмаöсь да мыджсьöны öта-мөд вылас. Тайö йитöдыс отсалö челядьлы велөдчыны бурджыка лыддысьны да гижны, орччөдана велөдöмыс сөвмөдö налысь вежөрсö да сямсö, сетö позянлун бурджыка вöчны творчествоа уджъяс.

Школао пыригөн челядь торъялоны сямнас, вежорнас да мывкыднас. Тайос тод ыло босьтөмөн велодысылы колө котыртны содтөд уджъяс лыддысылы да гижны кужыс челядькөд, отсавны өдйөджык велапны лыддысылы мукөд челядьлы.

Лыддысян да гижан уджъяс котыртигөн урок ылын колө вөдитчыны аддзана уна пөлөс пособиеөн да дидактической материалөн.

Челядьлы ас вежорөн да окотапырыс велөдчыны отсалоны ворсөм сорөн нуөдан урокъяс, кор челядь төдмалөны нөдкывъяс да юржугланъяс, вөчөны сям да вежор сөвмөдан уджъяс.

Коми грамотаө велөдигөн колө паськөдны челядьлыс лыддысян позянлунъяссө, ышөдны найос ас кежыс лыддысылы да донъявны лыддьөмторсө. Кыв урок ылын как вежоннас өтчөд (10-15 минутөн) велодыс төдмөдө челядьос коми гижысыяслөн неыджыд небөгъясөн. Асшөра лыддысян уджъяс нуөдөм ыло небөгъяссө колө бөрийыны велөдчысыяслыс кужөмлунсө да арлыд серти гөгөрвоан позянлунсө артыштөмөн.

Медводдза классын челядьос лыддысылы да гижны велөдигөн быть колө тод ылын кутны гигиена боксянь корөмъяс.

Анбурводзвывса кадколастө (7 час) челядь велөдчөны сюся, торкавтөг, бур ногөн да вежавидзөмөн кывзыны өта-мөдлыс сөрнисө, гөгөрвоны йөзлыс сернисө; стөча, тэрмасьтөг, гөгөрвоана да этш төдөмөн сернитны, серниын колана мөвпъяс гөлөсөн төдчөмөн мыйкө висътапны да донъявны өта-мөдлыс сернисө.

Тайө кадө коми фольклор материал ылын челядь төдмасьоны коми кывлөн поэтической озырлунөн, асгөгөрсө олөмөн да вөр-ваөн. Урокъяс ылын уна сикас жанра гижөдъяс кывзигөн да серпасъяс видлалигөн велодыс ышөдө челядьос төдмапны пыр унджык сикас предмет петкөдлыс кыв, висътапны налыс коланлунсө да наөн вөдитчанногсө.

Анбурводзвывса кадколастө велодыс төдмөдө челядьос прописьөн – гижны велөдчан тетрадьөн, дасьтө налыс кисө гижигкежлө, велөдө колана ногөн пукапны да ручка кутны. Велөдчысыяс төдмасьоны киөн гижөм шыпас юкөнъясөн, петкөдлөм серти гижөны прописьө шыпасъяслыс төдчана юкөнъяссө.

Анбурдырся кадколастө (78 час) велөдчысыяс водзө бурмөдөны чужан кывъя сөрни, зильоны сюся кывзыны велодысыос да гөгөрвоны сылыс висъталөмсө, юасыны да вочавидзны юалөмъяс ыло. Мичаа сернитны велөдигөн төдчанаөн лөны коми фольклор да художества гижөдъяс лыддьөм, серпасъяс видлалөм, вөр-ва өтьведайтөм да ывлавыв вежсьөмъяс бөрся наблюдайтөм.

Тайө кадколастө челядь төдмасьоны шыясөн да шыпасъясөн, велөдчөны торйөдны шы да шыпас: шы кылам да шуам, шыпас аддзам да гижам; велөдчөны колана ногөн шуалөмөн медводз лыддыны слогъясөн, сэсся колана өдөн быдса кывъясөн да гөгөрвоны лыддьөмторсө.

Челядь велөдчөны гижны прописьын петкөдлөм (образец) серти ичөт да ыджыд шыпасъяс, слогъяс, кывъяс да серникузяс төдөмлун, кужөмлунъяс да гигиена боксянь корөмъяс пыдди пуктөмөн.

Анбурбөрвывса кадколастө (14 час) челядь бурмөдөны босьтөм төдөмлунъяс да кужөмлунъяс. Тайө кадө нуөдсьоны лыддысян да гижан торъя урокъяс. Велодыс ышөдө челядьос лыддыны быдса кывъясөн мича горөн, колана ногөн да өдөн, лыддьөмторсө гөгөрвоөмөн. Лыддянтор гөгөрвоөмсө велөдчысыяс петкөдлөны логической ударениеөн да гөлөс вежлалөмөн, велөдчөны лыддысылы ас кежын. Лыддьөмлөн өдыс вочасөн содө: во помын минутнас 25 кыв.

Лыддысян урокъяс ылын челядь велөдчөны юалөмъяс отсөгөн да натөг висътапны лыддьөм гижөдлыс сюрөссө; текст серти лөсьөдны юалөмъяс, висъталантор йылыс лөсьөдны кывъя серпас, гөгөрвоны гижысыяслыс кывйөн ас нога вөдитчөмсө да эскөдана висътапны лыддьөмтор йылыс.

Медводдза классын лыддысян урокъяс нуодом былö дасьтома «Öшкамöшка» небöг (Полякова Э.И. Öшкамöшка. – Сыктывкар: Коми небöг лэдзанін, 2001.) челядьлы гортын лыддыом былö сідзжö позьö вöйыны «Коми челядьлы антология» (Коми челядьлы антология: Медводдза небöг. – Сыктывкар: ООО «Анбур», 2010). Сыысь öтдор челядь ас кежысь лыддыоны мичаа серпасалом да гырысь шыпасон печатайтöм небөгъясысь дженъидик висьтъяс, кывбуръяс, мойдыяс, нöдкывъяс, сыланкывъяс да мойдкывъяс.

Анбурбöрвывса кадколастö нуодсьöны коми кывйысь торъя урокъяс. Урокъяс вылын челядь водзö велöдчöны торйöдны гижöда серниысь серникузяс да лыддыны найöс лöсялана шуанногöн, гижны ыджыд шыпас серникузя заводитчигöн, пуктыны чут, юалан да горöдан пасъяс серникузя помын.

Гижан урокъяс вылын челядь водзö велöдчöны колана ногөн йитлыны кывъясын шыпасъяс, гижны шыпасъяссö да слогъяссö сувтлытöг, öткодь öдөн, лыддыны-видлавны ассыныс уджсö петкöдлöм серти. Торъя тетрадьö велöдчысьяс видзöдöмөн гижöны кывъяс да серникузяс; велöдчöны юрвежысь гижны дженъидик серникузяс, веськöдöны да гижöны местанас дзугöм кывъяса серникузяс; вуджöдöны рочысь комиö кывъяс да дженъид серникузяс, велöдысь отсöгөн лöсьöдöны да гижöны 3-4 серникузя текст.

Во помнас челядь вермöны дасьтыны медводдза велöдчан небöглы сиöм проекта удж – «Анбурлы шуам «Аттьö!»». Велöдысь отсалö челядьлы колана ногөн дасьтыны тайö проектсö. Велöдысьяс пуктöны удж могъяс да котыръясон вöчöны колана уджъяс. Проект дорйöмыс лöб челядьлөн гажöдчöмөн да мунö ворсöм ногөн. Котыра уджсö дасьтигөн и дорйигөн челядь казясны вочöжся велöдчöмыслысь коланлунсö, донъяласны ассыныс тöдöмлунсö да кужöмлунсö.

ФОНЕТИКА, ГРАММАТИКА, КЫВЪЯС ГИЖАННОГ ДА СЕРНИ СÖВМÖДÖМ (2-4 классъяс)

2-4 классъясын водзö сöвмö велöдчысьяслөн коми кыв система йылысь тöдöмлун (языкöвöй компетенция). Посни классын коми гижöд кывйыс велöдсьö практическöя: челядь босьтöны медся колана тöдöмлунсö да кужöмлунсö. Грамматика понятиеяссö велöдан подув вылас велöдчысьяслөн вочасөн сöвмö йитöда серни, сернитан сямлуныс да кывйөн серниын вöдитчан кужöмлунуныс.

Уджтасö пырöны татшöм юкөнувъяс:

- кыв понятиеясон тöдмöдан система: фонетика (коми гижöд кывлөн шыкуд) да орфоэпия (шуансям), графика (шыпаскуд), кывтэчас (морфемика) да кыв артмöm, морфология да синтаксис, кыввор (лексика) да фразеология;

- орфография (кывъяс гижанног) да пунктуация;

- серни сöвмöдöм.

Челядь тöдмасьöны коми гижöд кыв формасөн, фонетикаысь медшöр юöръясөн, шыясөн да на артманногөн, некимын кывсикасон да налөн торъялöm петкодчöмөн, серникузя сикасьясөн да на тэчасөн, пунктуация правилöясөн, кывъяс гижанногөн да орфограмма сикасьясөн.

Посни классъяслы уджтасыс артмöма вит ыджыд юкöнысь: «Серни. Текст», «Серникузя», «Шы да шыпас», «Кывсикасьяс», «Кывтэчас да кыв артмöm». Кывлысь вежöртассö гөгöрвоöдöm да кыввор озырмöдöm вылын уджыс нуодсьö быд урок вылын. Велöдан темаяссö сетöма сьöрсөн-бöрсөн, колана артын (систематичность да центраизм принцип серти). Быд классын кыв материалсö сетöма öта-мöд вылас подулалöмөн да топыд йитöдын. Юкөнъяссö да темаяссö топыд йитöдын велöдöмыс сетö велöдчысьяслы позянлун гөгöрвоны чужан кывйыслысь системасö.

2-4 классъясын велöдны вöйöма татшöм темаяс: «Матын вежöртаса кывъяс», «Паныд вежöртаса кывъяс», «Кыв вежöртас», «Вуджöдан вежöртаса кывъяс», «Серпасалан кывъяс», «Öткодя

юргысь кывъяс», «Зумыд кывтэчасьяс». Тайо темаяссö велöдiгöн челядь тöдмасьöны серни мичмöдан, серпасалан да лов кыпöдан средствоясöн, казялöны коми кывлысь да сернилысь мичлунсö да сöстöмлунсö. Текстъяслысь шöр мöвпсö восьтöм могысь найö казялöны гижысьяслысь стöч да колана кывъясöн вöдитчöмсö, кывъясылысь уна ногöн петкöдчöмсö.

Кывсикас велöдан материалсö сетöма сьöрсьöн-бöрсьöн, öта-мöд вылас мыджсьöмöн. Посни классьясын челядь тöдмасьöны татшöм кывсикасьясöн: эмакыв, кадакыв, кывберд, кывбöр, нимвежтас; велöдчöны торйöдны найöс öта-мöдсьыс. «Серникузя» тема велöдiгöн тöдмасьöны кывйитöдьясöн.

«Кывлөн тэчас» темакöд йитöдын челядь тöдмасьöны öтвужъя кывъясöн, кыв артмöдан да кыв вежлалан суффиксьясöн. Тайо кужöмлуныс отсалас гöгöрвоöдны кывъяслысь вежöртассö, кывсикасьяс костын йитчöмсö, налысь артманногсö да вежласьöмсö, кывъяслысь гижанногсö.

Ичöт классьясын тöдчанаөн лöб «Серникузя» тема. Мöд классын челядь тöдмасьöны «кывтэчас» понятиеөн, гöгöрвоöдöны кывтэчасын сюрöса да йитчан кывъяс, вынсьöдöны серникузя йылысь тöдöмлуньяс, тöдмасьöны серникузя сикасьясöн. Мукöд темаяс велöдiгöн челядь торйöдöны серниысь серникузя, велöдчöны шуны да лыддьыны колана ногöн, шуигöн пыдди пуктыны чут, чутiк, юалан да горöдан пасьяс.

Нельöд классын челядь тöдмасьöны öтсыма юкöдьяса серникузясöн, велöдчöны корсьны да лöсьöдны тöдчанлун да юалöм серти кывйитöдöн да кывйитöдьястöг йитчöм öтсыма юкöдьяса серникузяс, гижигöн öтсыма юкöдьяссö торйöдны чутiкөн. Во помас челядь тöдмасьöны сложнöй (тэчас) серникузясöн, велöдчöны торйöдны прöстöй серникузя сложнöйысь.

Коми кыв урокъяс вылын велöдысь нуöдö öттшöтш öта-мöдыскöд йитчöм некымын сикас удж: грамматикаысь тöдöмлун босьтöм, гижанног да шуанног кужöмлун сöвмöдöм, челядьлысь кыввор озырмöдöм да йитöда серни сöвмöдöм. «Серни. Текст», «Серникузя», «Шы да шыпас», «Кывсикас», «Кывлөн тэчас» темаяс велöдiгöн челядь колана ногöн шуалöны шыяс да кывъяс, мичаа лыддьöны серникузяс, пунктуация пасьяс да логическöй ударение пыдди пуктöмөн лыддьöны текстъяс, правилöяс урчитöмөн лöсьöдöны серникузяс да уна сикас жанра гижöдьяс, вежавидзöмөн сернитöны öта-мöдныскöд.

Чужан кыв велöдiгöн велöдысь нуöдö уна сикас удж сы могысь, медым сöвмöдны челядьлысь мывкыдлунсö, вежöрсö да сюсылунсö. Коми кыв урокъяс вылын небöгысь уджъяс вöчигöн челядь велöдчöны туявны фонетикаын да грамматикаын уна сикас петкöдчöмсö, гöгöрвоöдöны кывъяслысь гижанногсö да подулалöны правилöясö. Кыв гижанног правилöясöн тöдмасигöн челядьлөн сöвмöны удж сикасьяс вöчан кужöмлуньяс.

Велöдчысьяс вочасöн тöдмасьöны небöгын сетöм рубрика-пасьясöн, гогöрвоöдöны быд уджлысь могсö да коланлунсö. Вочасöн челядьлөн сöвмö велöдчыны кужöмлуныс: велалöны пуктыны ас водзас колана велöдчан могъяс да гöгöрвоны налысь коланлунсö; планируйтны, вöчны да донъявны ас вöчöм уджсö; быд удж вöчны сьöлöмсянь да венны паныдасьлысь сьöкыдлуньяс.

Велöдысьлы пыр колö кутны тöд вылас коми кыв велöдан урокъяслысь ташöм аслыспöлöслуньяс:

1. Коми кывйысь уна сикас удж вöчигöн челядь босьтöны «Уджтасын» индöм фонетикаысь, грамматикаысь да гижанногысь тöдöмлун да кужöмлун.

2. Ичöт классын босьтöм тöдöмлуныс да кужöмлуныс лоас витöд классын грамматика да орфография велöдöмлы подулөн.

3. «Кывсикасьяс» да «Серникузя» юкөнъяс велöдiгöн öттшöтш колö нуöдны текст йылысь тöдöмлун вынсьöдан да йитöда серни сöвмöдан уджъяс.

4. Коми кыв урокъяс сетöны позянлун паськöдны челядьлысь тöдöмлунсö чужан му, чужан мулөн история да культура йылысь.

5. Чужан кывйö велöдан урокъясыс сетöны позянлун сöвмöдны челядьлысь вежöрсö.

6. Коми кыв урокъяс вылын колö нуöдны уна сикас йитчöм удж: фонетикаысь, грамматикаысь да гижанногоысь тöдöмлун сöвмöдöм да вынсьöдöм, коми серни кывзöм да гөгöрвоöм, йитöда серни сöвмöдöм да кыввор озырмöдöм, колана ногөн лыддьысян да мичаа гижан кужöмлун вынсьöдöм.

Öнiя кадö школа водзын шöр могыс – сöвмöдны челядьлысь чужан кывйöн серниын вöдитчан позянлун йылысь тöдöмлун (коммуникативнöй компетенция). Тайö могсö олöмö пöртöм могысь уджтасö пыртöма «Серни сöвмöдöм» юкөн. Быд классын челядь велöдчöны кывзыны да гөгöрвоны коми серни, мичаа да колана ногөн сернитны комиöн, лыддьысьны да гөгöрвоны лыддьöмторсö, гижны орфография правилöяс вылö подуласьöмөн. Гижтöм (вомгора) да гижöда серни сöвмöдöмыс сетас позянлун колана ногөн комиöн восьтны быд мöвп.

«Шы да шыпас», «Кывсикас», «Кывлөн тэчас», «Серникузя» темаяс öти йитöдын велöдiгөн челядь гөгöрвоöдöны абстрактнöй грамматика понятиеяс. Понятиеяссö, кыв да серникузя артманногсö, орфография правилöяссö пыдисянджык гөгöрвоны отсалöны уна сикас схемаяс, таблицаяс да отсаян пасьяс. Воысь воö челядь велöдöны пыртны серниö грамматика терминьяс да вöдитчыны наöн коланаины. Тадзи сöвмö велöдчысьяслөн коми кыв система йылысь тöдöмлун (языкöвöй компетенция).

«Серни. Текст» юкөн сетö ыджыд позянлун мукöд темаяс велöдiгөн сöвмöдны челядьлысь йитöда серни. Текст серти уджъяс отсалöны ас кежысь колана ногөн йитлыны текстын серникузяяс, дасьтыны уна сикас гижöд: текст-юöртöм, текст-серпас, текст-мöвпалöм.

Грамматика темаяс велöдiгөн челядьлөн вочасөн содö текст йылысь тöдöмлуныс: гижöда да гижтöм серни, öтка да морта-морта серни, художествоа да наука гижöд, векни да паськыд тема, текстлөн шöр мöвп, юрним, тэчас да мукöд. Текст признакъясөн челядь мöдасны вöдитчны коми кыв да лыддьысян урокъяс вылын серни сöвмöдан уджъяс котыртiгөн.

Роч кывйö велöдöмкöд öтвыв мунö удж велöдчысьяслысь гижöмсö бурмöдöм могысь. 2-3 классъясын коми кыв урок вылын 5-7 минут чöж нуöдсьöны мичаа да колана ног шыпасьяс гижны велöдан уджъяс. Челядь велöдчöны мичаа гижны серияс, шыпасьяссö бура йитлöмөн да öтпасьята костьяс колялöмөн – слогъяс, кывъяс, кывтэчасьяс да серникузяяс. Велöдчысьяслысь колана ног гижан кужöмлунсö сöвмöдöм могысь уджтаслөн «Мичаа гижны велöдöм» юкöнын сетöма корöмьяс да вöзйöмьяс.

Коми кыв урокъяс колö нуöдны челядьöс сöвмöдан-велöдан уна сикас методөн. Велöдысьлы уроксö колö нуöдны сiдзи, медым уджъяс вöчöм бöрын челядь асьныс босьтiсны выль тöдöмлун. Быд урок заводитны уджалан могъяс сувтöдöмсянь. Могъяссö олöмö пöртны отсалö велöдан темакöд йитчöм дидактическöй материал. Велöдысьлы колö тшöкыдджыка сувтöдны челядь водзын проблемнöй юалöмьяс.

Коми кыв урокъяс вылын колö: велöдны уджавны öтув, котырөн да параөн (ёрта-ёрткöд), котырөн вöчны творчества уджъяс (сы лыдын проекта уджъяс). Котыра уджыс сöвмöдö челядьлысь öта-мöдыскöд сöгласөн уджалöм, öти кывйö воöдчöм, ертлысь мöвпалöмсö пыдди пуктöм да сылысь уджсö донъялöм, öтув удж серти кывкöртöд вöчны кужöм.

Коми кыв урок кезлö дасьтысигөн велöдысьлы колö урчитны да пыдди пуктыны челядьлысь сямсö да кужöмлунсö, вöзйыны налы лöсялана творчества да вежöр сöвмöдан уджъяс. «Коми кыв» небöгьясö пыртöм уджъяс сетöны позянлун уджтасын сетöм корöмьяс серти сетны велöдчысьяслы колана тöдöмлун да кужöмлун. Вежöра да нырччысь челядьлы позьö бöрйыны да сетны сьöкыдджык удж сикасьяс да содтöд творчества уджъяс.

Велöдысьлы колö вичмöдны кад ашшöр уджлы. Ас кежысь уджъяс позьö вöзйыны и «Коми кыв» небöгысь, и «Дидактическöй материал» пособиесы. Коми кывйысь «Дидактическöй материал»

небөгъясын велодан тема серти уджъясыс óta-модсъис торъялôны уджаланногъас, лингвистикаыс сьôкыджык материал пыртôмôn. Велодыс бôрйô велодчысылы уджсô сылôn тôдôмлун да кужôмлун сертиыс. Удж сикассô вермас бôрйыны и ачыс велодчысылыс.

Ашôр уджъяс котыртîгôn велодысылы колô велодны челядьôс колана ногôn вôдитчыны индôдъясôn да корôмъясôn. «Коми кыв» велодчан небөгъясын рубрикаяс отсôгôn челядь велодчôны гôгôрвоны удж сикассô, удж вôчан могсô да ас кежыс вôчны уджъяссô. Небôг помын сетôм индôдъясыс отсаласны сьôрсьôn-бôрсьôn да мôвпалôмôn вôчны грамматикаыс быд удж.

Грамматика темаяс велодîгôn велодысылы колô мôдпôвставны велодôмторсô, выльнас тôдмасигôn косавлыны тôдса тема дорô да мыджсыны сы вылô. Челядьлôn юрвежô кольô сîйô, мый гижôма тетрадьô да тôдчôдôма-визьнитôма коланасô, сетôма индôд.

Ичôт классъясын нуôдсьôны велодана да челядьлыс тôдôмлунсô донъялана диктантъяс: видзôдôмôn гижôм, юрвежôр серти гижôм, «Ачым донъяла уджôс» диктант, кылана, видзôдана, гôгôрвоôдана да донъялан диктантъяс. Донъялан уджъяс нуôдôм могыс велодыс бôрйô урок могъяслы лôсялана текст да диктант сикас. (Диктантъяс 2-4 классъясын гижôм вылô\ Лôсьôдîс С.Н.Терентьева. – Сыктывкар: ООО «Анбур», 2010).

Коми кыв урокъяс кындзи быть колô нуôдны серни сôвмôдан урокъяс. Челядь велодчôны гижны изложение да сочинение. Велодыс вочасôn тôдмôдô челядьôс сочинение дîнô корôмъясôn, велодô дженьыда, стôча, тэрмасътôг да гôгôрвоана висътавыны ассыныс мôвпъяссô мичаа, сôстôм коми кывъясôn.

2-4 классъясын челядь велодчôны видлавны петкôдлôм серти да ас кежын гижôда уджъяс, индыны тырмытôмторъяс, бырôдны гижôда уджъясын велодôм правилôяс вылô ôшыбкаяс, гижôм текстын (серниын) вежны унаыс паныдасылъыс ôти и сîйô жô кывсô лôсялана кывъясôn, серниô пыртны медся лôсялана кывъяс да кывтэчасъяс. Гижан удж вôчигôn быд велодчыс вермô видзôдлыны кывйыслыс гижанногсô велодчан небôгыс либô кывкудйыс.

Уджтасын сîдзжô сетôма велодчысыслыс сернитан да гижан сямлун донъялан индôдъяс.

2-4 классъясын коми кывйыс велодан темаяс юклôм.

Велодан темаяс	2 класс	3 класс	4 класс	ставыс
Серни. Текст.	9	8	7	24
Серникузя да пунктуация пасъяс	8	9	10	27
Фонетика, графика, орфоэпия да орфография	40	12	9	61
Кывсикасъяс да кыв гижанног	18	34	40	96
Кывлôn тэчас да кыв гижанног	5	12	8	21
Кыв, сылôn вежôртас да кыввор озырмôдôм	3	5	4	12
Йитôда серни сôвмôдôм	19	22	24	65
Ставыс	102	102	102	306

1 КЛАССЫН КОМИ КЫВ ВЕЛОДАН УДЖТАС

Анбурводзвывса кадколаст (7 час)

Велодны челядьôс колана ногôn шуавны коми шыяс да кывъяс; стôча, тэрмасътôг, гôгôрвоана да этш тôдôмôn сернитны, серниын колана мôвпъяс гôлôсôn тôдчôдôмôn мыйкô висътавыны.

Сôвмôдны челядьлыс йитôда серни, велодны найôс лôсьôдны некымын серникузяыс текст. Велодны челядьôс йитлыны серниын кывъяссô лыд, морт да вежлôг серти.

Тôдмôдны челядьôс серни (гижôда да гижтôм), серникузя, кыв, слог, гласнôй да согласнôй шы понятиесôn.

Велодны торйодны текстысь (серниысь) серникузяяс, серникузяысь кывъяс, кывъясысь слогыяс да шыяс. Тодмодны предмет, действие да признак нимъясөн.

Велодны видлавны схема отсөгөн шыяс серти кывъяс, висътавыны шыяслысь съорсьён-бёрсьён дорыв мунёмсё, индины кывйысь шы лыдсё да торйодны колана шы, индины кывйын шылысь инсё, казавны кывйысь откодъ шыяс. Гөгөрвоодны, мый шылён вежсьомкөд вежсьё и кывлён вежортасыс (*ош-ош, шор-шыр, мыр-ныр*).

Озырмодны челядьлысь кывворсё выль кывъясён да вочасён пыртны найёс серниё. Велодны челядьёс видлавны быд предмет уна боксянь (ыджда, пасьта, джуджда, съокта, рём, мыйысь вочёма да мукөд). Тодмодны челядьёс гортса да вёрса пемосьясён, кужны висътавыны на йылысь, гөгөрвоны налысь откодълунсё да торъялёмсё (мыйён торъялёны найё ота-модсьыс), корсьны отвытан кывъяс (*ош, руч да көч – тайё өрса пемосьяс*); гөгөрвоны отутан кывъяслысь вежортассё, индины лёсявтём кыв (*вурд, катша, визьярда, руч кывъяс пөвстын лёсявтём кыв катша*). Велодны челядьёс бөрйыны предметлы лёсялана кадакывъяс, висътавыны пемосьяс йылысь (*Вёрса школаын ош велөдö, катшаяс артасьоны, ур ворсö, көч йөктö*). Ышодны велөдчысьясёс пыртны серниё кывбердьяс (*гөрд, лөз, лөза-гөрда, турунвиж, кольквиж, еджыд, съода-еджыда, визья, чута, съод рёма мачьяс*).

Велодны колана рөмъясён мичмодны да визйөдлыны прописын петкөдлём серти серпасьяс. Чуйдодны челядьёс адзыны серпасьяслысь матігөгөрсä предметъяскөд откодълунсё, ышодны шуавны серпасалан предметъяссö да висътавыны на йылысь. Тодмодны рөмъясён: гөрд, турунвиж, еджыд, съод, лөз да мукөд.

Тодмодны челядьёс киён гижём шыпас юкөнъясөн. Велодны гижны прописын петкөдлём серти шыпасьяслысь төдчана юкөнъяссö.

Кыпөдны челядьлысь нимкодълун прописын мичаа гижөмысь да серпасалөмысь, чужтыны мича гижөд дорö ыштём.

Тодмодны велөдчысьясёс важся олөмөн, асгөгөрсä йөзкотыр олөмын петкөдчөмъясён, матігөгөр кытшалысь предмет нимъясён да налён коланлунён, вөр-ваын олысь ловъя ловъясён (*лэбач, гут-гаг, чери да мукөд*). Ышодны челядьёс радейтны ассыныс оланінсö, чужан сиктсö да грездсö, видзны вөр-ваын олысьясёс да төждысьны на вöсна. Сетны төдөмлун чужан му йылысь.

Ышодны челядьёс кывзыны коми мойдьяс, пемосьяс йылысь сыланкывъяс, лелькуйтчанкывъяс, коми гижысьяслысь гижөдьяс, висътавыны ас кывйён нейджыд мойдьяс да ворсны найёс рольяс серти.

Анбурдырся кадколаст (78 час)

Лыддысьны велөдём, серни сөвмөдём да асгөгөрсä олөм йылысь төдөмлун паськөдём

Велодны челядьёс колана ногөн шуавны шыяс, гөгөрвоодны шыяслысь артманногсö, корсьны индём шы вылө кывъяс, кывзигөн төдмавыны шыяс, висътавыны налысь кывйын съорсьён-бёрсьён мунёмсö. Ышодны челядьёс казавны төдса шыяссö кывйысь, төдмавыны шыяслысь инсö (кылö медводдзäөн, кыв шöрын либö кыв помын), шыяс шуалігөн бырөдны челядьлысь öшыбкаяссö.

Водзö велөдны челядьёс кывны серниысь серникузяяссö, торйодны серникузяысь кывъяссö да юклыны кывъяссö слогыяс вылө.

Чуйдодны челядьёс лөсьодны шыпасьясысь кывъяс да лыддыны найёс, печатайтны торъя тетрадьö кывъяс да серникузяяс.

Тодмодны *е, ё, я, ю* йота гласнöй шыпасьяслөн аслыспөлөслунён. Велодны лыддыны йота шыпасьяса кывъяс.

Велодны колана ногөн лыддыны *ти, дж, дз* аффрикатаяса кывъяс да төдмодны налөн аслыспөлөслунён. Тодмодны *ф, х, ц, щ* рочысь пырём шыясён, орччөдны найёс коми шыяскөд: *ф-п (шкаф-шкан), х-к (петук-пелух), ц-ч (перец-переч), щ-ш-тиш (щётка-тишöкта)*.

Велодны колана ногөн лыддыны да гижны небыд паса (ь) кывъяс: кань, каньпи.

Велодны лыддыны торйодан ь да ь пасьяса кывьяс.

Сөвмодны челядьлысь йитода серни, тодмодны найос текстлөн аслысполослунөн: тема, шөр мовп, юрним, тэчас.

Велодны лыддысигөн да сернитигөн тод вылын кутны шуанног (интонация) дорё коромьяс: тодчодны голосён колана кыв, серникузя шёрын да помын вочны дженьыд да кузь кост.

Велодны гогорвоёмон да колана шуанногөн лыддыны текстяс, юрнимавны да помавыны найос, ас кывйон висьтавыны лыддьомтор йылысь.

Тодмодны челядьос лыддысян небөгясён. Кык вежонын отчыл лыддыны да видлавыны 10-15 минут чож мойдьяс, дженьыдик втсьтяс, кывбурьяс, нодкывьяс, пудьясянкывьяс, сыланкывьяс. Велодны гогорвоны лыддьомторйыслысь шөр мовпсё; донъявыны да кужомон висьтавыны геройяслысь оласногсё да сямсё.

Водзё велодны сточа висьтавыны велодчан небөгын сетом серпасьяс серти, ас да отув олём йылысь; олөмын да вөр-ваын лоомторьяс да аддзыломтор йылысь. Ышодны челядьос висьтавыны мыйкё аддзыломтор либё шензьодантор йылысь.

Велодны этш боксянь колана ногон сернитны, шыодчыны аддзисигөн, янсодчигөн, мыйкё коригөн, кужны аттьоавны версттьё йозос да ертьясос, сернитигөн шуанногөн петкодлыны серниысь тодчана мовпсё.

Гижом да серни сөвмөдөм

Водзё сөвмодны гижигкежлө ки да чуньяс. Тодмодны челядьос ки помысь гижом ичот да ыджыд шыпасьясён, велодны йитны найос ота-модыскөд. Велодны гижны прописьё ыджыд да ичот шыпасьяс, слогьяс да кывьяс колана ногон визьяс отсөгөн йитломон.

Велодны слогьясён гижны виччысяна торкаломьясысь водзвыв олөдөм бёрын прописьысь, дөскаысь либё небөгысь ки помысь либё печатной шыпасён гижом кывьяс да серникузяс.

Велодны слогьясён гижны кывьяс да неыджыд серникузяс кылөм серти. Кужны проверитны гижомсё: лыддыны-видлавыны кывьяссё шыяс да шыпас серти.

Водзё велодны гижны серникузя (серникузя заводитчигөн ыджыд шыпас; серникузя помын чут, горөдан да юалан пасьяс). Велодны ошыбкатөг гижны ыджыд шыпассянь йозлысь ним да ов, грезд, сикт да кар нимьяс.

Велодны вуджодны кывьяс слогьяс серти оти визьысь модё.

Велодны гижны прописьё гигиена коромьяс пыдди пуктомон.

Анбурбөрвывса кадколаст (14 час)

Лыддысьөм. Төдмолуньяс паськөдөм да серни сөвмөдөм. Асшөр лыддысьөм.

Лыддыны неыджыд висьтяс да мойдьяс, бать-мам да челядь олём йылысь кывбурьяс, удж йылысь, гортса пемос да матигөгөрсä вөр-ва йылысь гижөдьяс. Велодны лыддысьны гогорвоёмон, колана шуанногөн да быдса кывьясён; колана ногон шуавны кывьясысь шыяс.

Лыддыны лөсялана шуанногөн серникузяс, сувтлыны серникузя шёрын да помас, тодчодны голосён колана кыв. Велодысь отсөгөн висьтавыны текстысь тодчана мовп. Йөз, пемосьяс да вөр-ва йылысь ладдьом текстысь корсьны мовп тодчодана (опорной) кывьяс да серникузяс.

Велодны челядьос бура кывзыны велодысьыслысь да челядьлысь висьталөмсё да лыддьөмсё; ота-мөдлысь торкавтөг да вежавидзөмон сернисё да вочавидзөмсё.

Велодны сёлөмө йиджана, мовп кутысь кывьяс тодчөдөмон да пасьяс пыдди пуктомон, лыддыны да наизусьт висьтавыны 3-4 кывбур.

Водзё тодмодны челядьос текст аслысполослунөн. Велодны вочавидзны юалөмьяс вылө серникузяс, висьтяс, мойдкывьяс лыддьом бёрын да на дорё сетом серпасьяс серти. Велодны ас кывйон висьтавыны лыддьом текстлысь сюрөссё (юалөмьяс отсөгөн либё натөг).

Велодны лөсьодны да висьтавыны серпас серти ота-мөдыскөд йитчөм 3-4 серникузяа текст.

Велөдны артмөдны висът ас йылысь, ворсөм, уджалөм да вөр-ваын казялөмторъяс йылысь да дженъыдика висътавны.

Велөдны челядьөс ас кежын лыддыны мичаа серпасалөм да гырысь шыпасөн гижөм небөгъасысь кывбуръяс, мойдъяс да висътъяс (лист бок джын), висътавны лыддьөмторсө ас кывйөн, ворсны (инсценируйтны) рольяс серти мойдкывъяс.

Кыпөдны челядьлысь ыштөмсö художествоа литература дорö.

Серни сөвмөдөм да гижөм

Велөдны челядьөс торйөдны гижөда серниысь серникузяс да лыддыны найөс лөсялана шуанногөн, гижны серникузя заводитчигөн ыджыд шыпас, пуктыны серникузя помын чут, горөдан да юалан пасъяс.

Велөдны аддзыны гижөда текстысь предмет, действие да предметлысь признак нимъяс.

Велөдны гижны морт нимъясын, овъясын да вичъясын ыджыд шыпас. Водзö велөдны торйөдны шы да шыпас, гласнöй да согласнöй шыяс, чорыд да небыд, гора да гортөм согласнöй шыяс.

Кужны вуджөдны слогъясөн кывъяс öти визыысь мөдö.

Водзö велөдны видзөдөмөн гижны ки помысь да печатнöй шыпасөн гижөм кывъяс да серникузя (гижанногсö водзвыв видлалөм бöрын) дөска вылысь либö велөдчан небөгъысь.

Кужны гижны чутъяс пыдди шыпасъяс, слогъяс да кывъяс содталөмөн дөска вылысь, кылөм серти, 1-2 дженъыдик серникузя юрвежысь. Весъкөдны да гижны местанас дзугөм кывъяса серникузяс.

Водзö велөдны йитны öта-мөдыскөд кык серникузя; кывъясыслысь гижанногсö водзвыв видлалөм бöрын юалөмъяс отсөгөн гижны неыджыд текст; лөсьөдны да дөскаысь видзөдөмөн гижны 3-4 серникузя неыджыд висът.

Этш тöдана серниö велөдөм

Водзö сөвмөдны челядьлысь серни культурасö, велөдны колана ногөн чолөмасыны, колльөдчыны-янсөдчыны, аттьöавны. Кужөмөн вөдитчыны чолөмалана кывъясөн (*Видза олан! Видза оланнөд! Чолөм! Бур асыв! Бур лун! Бур рыт! Олан-вылан!*), янсөдчан кывъясөн (*Аддзысьлытөдз! Быд бурсö! Видза коляннөд! Бур туй!*), аттьöалан кывъясөн (*Аттьö! Ыдъыд аттьö! Сьölөмсянь аттьöала! Се насибö!*)

Велөдны сернитны этш төдөмөн: төдчөдны гөлөсөн серниын медшөр мөвпъяс да петкөдлыны коланасö. Кужны колана шуанногөн пыртны серниö вежавидзана кывъяс да вөдитчыны наөн.

Велөдны этш боксянь видлавны да донъявны серни: шыөдчөм, вежавидзөм, колана кыв гөлөсөн төдчөдөм, гөлөс вежлалөм, шуан өд, серникузя шöрын да помын кост вöчөм, шыяс шуанног.

Водзö велөдны шыөдчыны, төдмасыны, телефон пыр сернитны, пыртны серниö вежавидзана кывъяс да бурсиөмъяс.

Первой классын босътан төдөмлун да кужөмлун (компетенцияс)

Первой класс помалігөн велөдчысыяс төдöны:

- коми кывйысь став шысö да шыпассö;
- шы да шыпас костын торъялөмсö;
- гласнöй да согласнöй шыяслысь торъялөмсö;
- гора да гортөм согласнöйяслысь торъялөмсö.

Первой класс помалігөн велөдчысыяс кужöны:

- шуны правильнöя шыпас нимъяс;
- кывны да казявны кывйысь шыяс, корсьны найөс кывъясысь да төдмавны инсö;
- торйөдны öта-мөдсьыс гласнöй да согласнöй шыяс да шыпасъяс;

- висьтавны кывъясын слогъяслысь да шыяслысь съорсьон-бörсьон мунöмсö, шуны найöс колана ногөн;
 - индыны серникузяысь кывъяс;
 - гижны ыджыд да ичöт шыпасъяс, йитлыны найöс öта-мöдыскöд;
 - лыддьыны быдса кывъясöн, кузь кывъяссö слогъясöн (20-25 кыв);
 - аддзыны да гөгöрвоöдны велöдысь отсөгөн текстысь тöдчана (шöр) мöвп;
 - висьтавны лыддьöм гижöдлысь сюрöссö öтвыв дасьтысьöм бöрын (юалöмъяс отсөгөн да натöг);
 - лöсьöдны велöдысь отсөгөн да висьтавны серпас серти 3-4 серникузя текст;
 - вежавидзöмөн, этш тöдöмөн сернитны ертъяскöд, велöдыськöд, версттьö йöзкöд, пыдди пуктыны серни дорö корöмъяс: висьтавны дженьыда да гөгöрвоана; висьтавны сöмын сы йылысь, мый бура тöдан; кужны кывзыны сийöс, кодкöд сернитан; кужны аттьöавны-чолöмавны, янсöдчигөн шуны колана кыв;
 - гижны серникузяысь медводдза кывсö ыджыд шыпассянь, серникузя помын пуктыны колана пас: чут, горöдан да юалан пасъяс;
 - гижны дöска вылысь либö небöгысь ки помысь гижöм либö печатайтöм кывъяс, серникузяяс слогъясöн да быдса кывъясöн (10 кыв);
 - слогъясöн да быдса кывъясöн гижны кылöм серти 3-4 кывъяс серникузяяс (15 кыв);
 - гижны юрвежысь (память серти) 1-2 дженьыдик серникузя (6-7 кыв).
- Первой класс помалігөн велöдчысьяслөн эм позянлун тöдмавны:**
- пара чорыд да небыд согласнöйяс;
 - паратöм чорыд да небыд согласнöйяс;
 - кык шыпасöн пасйöм öти шы (*дз, дж, ти*).
- Первой класс помалігөн велöдчысьяслөн эм позянлун велаवны вöчны:**
- йитлыны уна ногөн серникузяысын кывъяссö;
 - висьтавны ас йылысь да ерт йылысь, ворсöмъяс да удж йылысь, пемöс, вөр-ва да звер-пöтка йылысь (3-4 серникузя);
 - висьтавны, мый йылысь гижöма ас кежын лыддьöм текстын (лист бок джын);
 - донъявны ерта-ертлысь висьтсö, тöдчöдны бур боксянь да висьтавны вöзйöмъяс;
 - гижны ыджыд шыпассянь морт нимъяс, овъяс да вичъяс;
 - гижигөн вуджöдны кывъяс öти визъысь мöдö слогъясöн;
 - вуджöдны рочысь комиö.

2 КЛАСС

1. Серни. Текст

Тöдмöдны челядьöс гижöда да гижтöм (вомгора), öтка да морт-морта серни понятиеясөн. Петкöдлыны морт олöмын сернилысь тöдчанлун.

Тöдмöдны текст понятиеөн, петкöдлыны сылысь аслыспöлöслунсö: тема да шöр мöвп, юрним, тэчас. Велöдны юрним серти гөгöрвоöдны текстлысь темасö жа шöр мöвпсö, сетöм юрнимъяс пöвстысь текст дорö бöрйыны медся лöсяланасö.

Тöдмöдны текст тэчасөн, велöдны колана ногөн йитны текстын öта-мöдыскöд серникузяяссö да юкөнъяссö, веськöдны дзугöм серникузяяс текст, лöсьöдны да гижны иннас вежöм серникузяысысь висьт.

Тöдмöдны план да выль визь понятиеясөн, петкöдлыны налысь тöдчанлунсö. Велöдны план серти дасьтыны текст.

Төдмөдны опорной кывъясон кыдзи текст лөсьөдигон отсаян кывъясон. Петкөдлыны текстлысь темасо, сюрөссө да шөр мөвпсө гөгөрвоөдөмын опорной кывъяслысь коланлунсө. Велөдны корсьны текстлысь опорной кывъяс, дасьтыны отсөг кывъяс пыртөмөн текст, висътавы ас кывйон план да опорной кывъяс серти текстлысь сюрөссө.

Төдмөдны текст сикасьясон: текст-юөртөм (повествование), текст-серпас (описание), текст-мөвпалөм (рассуждение).

Төдмөдны юөртана текст тэчасон: заводитчөм, шөр юкөн да пом. Велөдны лөсьөдны сетөм тема да серпас серти текст-юөртөм, сьөрсьон-бөрсьон висътавы лоөмтор йылысь, содтыны текстлысь тырмытөм юкөн (заводитчөм, шөр юкөн либө пом), дасьтыны юалөмъяс отсөгөн сетөм юрним серти текст.

Водзө велөдны дасьтыны да гижны аддзан предмет, вөр-ва наблюдайтөм да серпас серти текст-серпас. Ышөдны челядьөс корсьны-бөрийыны серпаса гижөд дасьтөм могысь медся лөсялана мичкывъяс.

Төдмөдны текст-мовпалөмлөн аслысполөслунөн да серниын коланлунөн.

Төдмөдны мог серти текст сикасьясон да на дорө корөмъясон: юөртөм, аттьбалөм, чолөмалөм, корөм, шыөдчөм. Велөдны дасьтыны ичөт жанра текстъяс, петкөдлыны налысь коланлунсө.

Водзө велөдны колана шуанногөн лыддьыны морта-морт серния текстъяс, пырөдчыны серниө да нуөдны сийөс водзө колана ногөн.

Водзө велөдны лыддьысигөн төдчөдны мөвп кутысь кыв да логическөй ударение.

Велөдны вуджөдны рочысь комиө да гижны 3-4 серникузя висът.

2. Серникузя да пунктуация пасъяс

Төдмөдны кывтэчасон, кывтэчасын сюрөса (главной) да йитчан кывъясон.

Төдмөдны прөстөй серникузяон, серникузяын сюрөса да содтана (второстепенной) юкөдъясон, серникузяын кывъяслөн йитчөмөн. Төдмөдны серникузяын сюрөса юкөдъясон: подувпас да юөрпас. Велөдны корсьны найөс серникузяысы да пасйыны.

Төдмөдны висътаван могъяс серти прөстөй серникузя сикасьясон: юөртана, юалана, чуксалана; шуанног серти серникузяяслөн сикасьясон: горөдана да абу горөдана. Велөдны юөртана серникузя помын пуктыны чут, юалан серникузяын помын юалан пас, горөдан серникузяын помын горөдан пас. Ышөдны челядьөс колана ног лыддьыны юөртана, юалана, горөдана да чуксалана серникузяяс; лөсьөдны грамматикаысь велөдөм темаяс серти уна сикас серникузяяс.

Төдмөдны логическөй ударениеон, петкөдлыны сылысь коланлунсө. Велөдны серниын вөдитчыны логическөй ударениеон, висът да кывбур лыддигөн төдчөдны гөлөсөн колана кывъяс да кывтэчасъяс: вынаджыка да гораджыка шуны төдчана кывъяссө. Велөдны вөчны серникузя шөрын да помын дженьыд да кузь кост.

Велөдны видлавны синтаксис да пунктуация боксянь серникузя: висътаван мог да шуанног серти серникузя сикас, серникузя помын пас, юалөмъяс отсөгөн серникузяын кывъяслөн йитчөм, сюрөса юкөдъяс (подувпас да юөрпас).

Велөдны веськөдны дзугөм кывъяса серникузяяс.

3. Фонетика, графика, орфоэпия да орфография

Водзё велөдны челядьёс ясыда, стөча да колана ногөн шуавны гласнөй шыяс, кывны да казавны найёс кывъясысь. Сёрниын, шуанног дорё корёмъяс пыдди пуктөмөн, колана ногөн шуавны коми шыяс.

Водзё велөдны кывны да стөча шуавны кывйысь став шысё, казавны кывъясысь колана шыяс да төдмавны налысь инсё. Велөдны торйөдны шы да шыпас (гласнөй шыяс да шыпасъяс, согласнөй шыяс да шыпасъяс), торйөдны өта-мөдсьыс гласнөй да согласнөй шыяс, гора да гортөм согласнөйяс, параа да паратөм чорыд да небыд согласнөйяс; казавны тайё шыясыслысь торъялөмсё.

Төдмөдны чорыдлун да небыдлун серти параа да паратөм согласнөйясөн, петкөдлыны налысь аслыспөлөслунсё. Велөдны пасйыны кывъясын параа небыд согласнөйяслысь небыдлунсё *я, ю, е, ё, и, ь* шыпасъясөн, параа чорыд согласнөйяслысь чорыдлунсё *а, у, о, э, і* шыпасъясөн.

Водзё велөдны рочысь пырём *ф, х, ц* шыпаса кывъясын шуны *п, к, ч* шыяс, колана ногөн шуны *ц* шыа кывъяс да гижны найёс. Велөдны колана ногөн шуны *дз* [z'], *ти* [ч], *дж* [з] шыа кывъяс да гижны найёс, гижигөн өти шысё пасйыны кык шыпасён.

Велөдны өшыбкатөг гижны *ф-п, х-к, ц-ч, иц, дз, дж, ти* шыпаса кывъяс; орчөдны роч да коми шыяс, казавны налысь артманногсё, өткодьлунсё да торъялөмсё.

Велөдны видлавны кывсё шы да шыпас боксянь: аддзыны слогъяс; висьтавыны, кымын шы наын кылё да шыпас гижсё; индыны гласнөйяс да согласнөйяс, чорыд да небыд параа да паратөм согласнөйяс; гора да гортөм параа да паратөм согласнөйяс.

Велөдны кыв помын да кыв шөрын пасйыны согласнөйяслысь небыдлунсё небыд пасён (*б*). Велөдны вуджөдны визысь визё небыд паса кывъяс.

Велөдны торйөдны *и* да *й* шыпасъяс, гижны тайё шыпасъяса кывъяс. Велөдны вуджөдны визысь визё *й* шыпаса кывъяс: *вай-ны, ва-йис*.

Төдмөдны *е, ё, ю, я* йота шыпасъяслөн аслыспөлөслун: кыв заводитчигөн да гласнөй бөрын тайё шыпасъясыс петкөдлөны кык шы *е*-[йэ], *ё*-[йо], *ю*-[йу], *я*-[йа], параа небыд согласнөй бөрын *е, ё, ю, я* гласнөйяс индөны согласнөйяслысь небыдлунсё да петкөдлөны [э],[о],[у],[а] гласнөй шыяс. Велөдны гижны согласнөйяс бөрын *а-я, у-ю, о-ё, э-е, и-і* шыпасъяс, пасйыны гласнөй [и] шы *и* да *і* шыпасъясөн.

Төдмөдны слогөн кыз кыв юкөнөн, велөдны төдмавны слог лыдсё гласнөй серти да вуджөдны кывъяссё өти визысь мөдө слогъясөн.

Төдмөдны логическөй ударениеөн. Велөдны кыв шуигөн өти слогсё шуны гораджыка да төдчөдны гөлөсөн.

Водзё сөвмөдны коми анбур йылысь төдөмлун, төдчөдны олөмын сылысь коланлунсё. Велөдны колана ногөн шуавны шыпас нимъяс да уджавны кывкудйөн.

4. Кывсикасьяс да кыв гижанног

Төдмөдны *эмакыв* понятиеон кызд предмет петкөдлысь кывйөн. Велөдны *кодi?* да *мый?* юалөмъяс отсөгөн корсьны сёрникузяысь эмакывъяс. Велөдны ловтөм предмет ним дорө сувтөдны *мый?* юалөм; йөз да пемөс ним дорө сувтөдны *кодi?* юалөм. Велөдны кужөмөн пыртны сёрникузяө да сёрниө уна сикас эмакывъяс.

Төдмөдны уна да өтка лыда эмакывъясөн. Велөдны уна лыда эмакывъясын чорыд согласной бөрын -яс водзын гижны *торйөдан ь*. Велөдны колана ногөн вуджөдны визыысь визьö торйөдан *ь* да *ь* паса кывъяс.

Велөдны морт нимъясын, овъясын да вичъясын гижны ыджыд пас. Төдмөдны челядьöс коми прözвищеясөн. Ышөдны челядьöс төдмавны сиктса йөзлысь прözвищеяссö, туявны йөзкостса ним-вич артманногсö, дасьтыны проектной удж да дорйыны сийöс ёртъяс водзын.

Велөдны пемөс, кар, сикт, грезд, ю нимъяс гижны ыджыд шыпассянь. Ышөдны челядьöс мусерпас серти төдмавны Коми Республикаса кар, сикт, ю нимъяс, орчөдны роч да коми нимъяс, туявны чужан сикт (грезд) ним, дасьтыны проектной удж да петкөдлыны классын.

Төдмөдны *кадакыв* понятиеон кызд действие петкөдлысь кывйөн. Велөдны *мый керны?* *мый вöчны?* *мый керö?* *мый керöны?* *мый керас?* *мый керасны?* *мый керис?* юалөмъяс серти корсьны сёрникузяысь кадакывъяссö.

Төдмөдны *кывбердөн* кызд признак петкөдлысь кывйөн. Велөдны *кутишөм?* юалөм серти аддзыны сёрникузяысь кывбердъяссö. Петкөдлыны кывбердлысь сёрниын коланлунсö. Велөдны уна боксянь серпасавны предмет да индыны признакъяс: рөм, ыджыд, судта, пасьта, мыйысь вöчöма да мукөд.

Төдмөдны *кывбөрөн* ды сылөн коланлунөн: сулалö предмет ним бөрын да гижсьö торйөн. Велөдны кужөмөн пыртны сёрниö кывбөръяс, гижигөн предмет нимкөд гижны торйөн: *пу вылын, шор дорын*. Сёрникузяс лөсьөдiгөн велөдны йитны кывъяссö öта-мөдныскөд кывбөръяс отсөгөн.

5. Кывлөн тэчас да кыв гижанног

Төдмөдны *өтвужъя* кывъясөн, велөдны вайөдны öти кыввужйысь некимын өтвужъя кыв, öшыбкатöг гижны найöс, гөгөрвөдны налысь öткодьлунсö да торъялөмсö. Велөдны өтвужъя кывъяс отсөгөн гөгөрвөдны кывъяслысь вежөртассö.

Төдмөдны *кыввужйөн* кызд кывлөн медшөр юкөнөн. Велөдны аддзыны кывйысь кыввуж: орчөдны өтвужъякывъяссö вежөртас да тэчасног серти, корсьны öткодь юкөнсö да пасйыны сийöс.

Водзö сөвмөдны челядьлысь кывворсö өтвужъя кывъясөн, велөдны кужөмөн пыртны найöс сёрниö.

6. Кыв, сылөн вежөртас да кыввор озырмөдөм.

Ышөдны челядьöс вөдитчыны сёрниын эмакывйөн, кадакывйөн, кывбердөн да кывбөрөн.

Төдмөдны паныд да матын вежөртаса кывъясөн, велөдны кужөмөн вөдитчыны наөн сёрниын.

Водзё сөвмөдны челядьлысь кывворсё вотёс, пу, тшак, турун-дзоридз, лэбач, вёрса да гортса пемёс, чери, гут-гаг, паськём нимьясён.

Төдмөдны челядьёс важся сёянён (ид пызя рок, азя шыд, льём ляз); важся кём-пасьён (көті), эмбурён (самовар, укват). Велөдны гөгөрвоөдөмөн пыртны сёрниё налысь нимьясё.

Велөдны челядьёс гөгөрвоөдны кывлысь вежөртассё да кужөмөн вөдитчыны кывкудьясён, уна вежөртаса кывьясён лөсьөдны сёрникузяс да стөчмөдны налысь вежөртассё. Велөдны гөгөрвоөмөн пыртны сёрниё зумыд кывтэчасьяс.

Велөдны өтвывтны предмет нимьяс да сетны налы өти ним (кынь, сан, вурд, мой - тайё вёрса пемёс); орччөдны предметьяс да индыны лөсявтөмсё (байдөг, дозмөр, тар - тайё пөтка, а курөг - гортса лэбач), орччөдны предмеьяс да юкны найёс кык пельё (град выв пуктас да вёрса вотёс, гут-гаг да чери).

Велөдны пыртны сёрниё серпасалан (изобразительной) да вуджөдан вежөртаса кывьяс, төдчөдны налысь мичлунсё, стөчлунсё да коланлунсё, ышөдны челядьёс пыртны найёс сёрниё.

Водзё велөдны корсьны мөвп стөча висьталөм могысь колана кывьяс да кывтэчасьяс.

Йитёда сёрни сөвмөдөм

Изложение

Велөдны неыджыд текст серти водзвыв либё өтвив лөсьөдөм план серти да велөдысь өтсөгөн гижны изложение. Төдмөдны челядьёс изложение дінө корөмьясён, велөдны быд юкөн гижны виль визьсянь.

Велөдны сетөм юрним серти, юалөмьяс өтсөгөн лөсьөдны неыджыд текст, а сэсся гижөмөн вочавидзны; сетөм план да өтсөг кывьяс серти сьорсьён-бөрсьён висьтавны лоөмтор йылысь да гижны неыджыд подробной изложение. Велөдны текст помас либё шөрас содтыны некимын сёрникузя да гижны творчества изложение.

Изложение текстлөн ыдждаыс первой во джынйын 30 кыв, мөдын - 35-40 кыв.

Сочинение

Сөвмөдны челядьлысь (велөдыськөд өтувья уджалөм бөрын) сочинение гижны кужөмлун. Велөдны индөм тема (юрним) вылө да велөдысьён сетөм либё өтув лөсьөдөм план серти гижны сочинение. Төдмөдны сочинение дінө корөмьясён. Ввелөдны висьтавны да гижны дженьыда, стөча, тэрмасьтөг да гөгөрвоана сөмын сы йлысь, мый бура төдан. Велөдны кужөмөн йитлыны өта-мөдыскөд сёрникузяс да текст юкөньяс.

Водзё велөдны лөсьөдны сетөм серпас либё некимын серпас да өтсөг кывьяс серти неыджыд висьт да гижны. Велөдны лөсьөдны да гижны 4-5 сёрникузя текст-юөртөм коми кыв да мукөд урокьяс дырйи

челядьбон вöчöм уджъяс йылысь, олöмын да велöдчöмын тöдчана лоöмтор да ворсöм йылысь. Ышöдны челядьöс петкöдлыны ас гижöдас висьталанаторйыслысь шöр мöвпсö.

Велöдны наблюдайтны да казавны вөр-валысь мичлунсö волон быд кадколастö, экскурсия дырйи аддзылöмтор йылысь лöсьöдны текст-серпас, ас кежысь наблюдайтöм йылысь кывйöн серпасавны да гижны некымын сёрникузя, кывйöн серпасавны гортса пемöсьясöс (пон-понпи, кань-каньпи) да дасьтыны нейджыд серпаса гтжöд.

Велöдны сетöм серпас серти сьöрсьöн-бöрсьöн висьтавны сэнi петкöдлöмтор йылысь да дасьтыны текст-серпас. Серпасалысьлысь видзöдлассö да мöвпсö, сьöлöмкылöмсö да ловрусö петкöдлöм могысь бöрйыны колана кывъяс да кывтэчасъяс.

Велöдны дасьтыны серпасъяс серти нюмсера (сермабана) нейджыд текст да висьтавны ёртъяс водзын.

Велöдны лöсьöдны сетöм рифмуйтчысь кывъяс отсöгөн нейджыд кывбур.

Велöдны сетöм тема серти лöсьöдны текст-мöвпалöм, *сы вöсна мый* да *сы понда мый* кывъясөн кужöмөн йитны текстас сёрникузяссö.

Велöдны видлавны изложениеын, сочинениеын да мукöд творчества уджъясын паныдасьлысь тырмытöмторъяс да бырöдны найöс. Велöдны аддзыны гижöм уджъясын велöдöм правилöяс вылö öшыбкаяс да бурмöдны творчества уджсö, вежны гижöм тестын (сёрниын) паныдасьлысь öти и сийö жö кывъяссö лöсяланаясөн, пыртны сёрниö медся лöсялана кывъяс.

Сёрни культура

Водзö велöдны челядьöс вежавидзöмөн сёрнитны ёртъяскöд, велöдыськöд, верстьö йöзкöд, пыртны колана кывъяс кутшöмкö могөн шыöдчигөн, тöдмасигөн, янсöдчигөн, аттьöалігөн, тöдса либö тöдтöм мортöс чолöмалігөн.

Велöдны чолöмавны нимлунөн да праздникөн.

Велöдны колана ногөн сёрнитны телефон пыр.

Велöдны письмö гижигөн пыртны вежавидзана кывъяс.

Водзö сöвмöдны морта-морт сёрни, кужны кывзыны сійöс, кодкöд сёрнитан. Сёрнитны этш тöдöмөн, гөлöсөн сёрниын колана мöвпъяс тöдчöмөн, шуанногөн тöдчанасö петкöдлöмөн.

Велöдны видлавны этш боксянь сёрни да донъявны сійöс: шыöдчöм, öд, вежавидзöм, колана кыв гөлöсөн тöдчöдöм, гөлöс вежлалöм, сёрникузя шöрын да помын сувтыштлöм, шуанног, мичлун.

Велöдны пыртны сёрниö вежавидзана кывъяс да бурсиöмъяс:

Видза олан! Видза оланныд! Чолöм! Бур асыв! Бур лун! Бур рыт! Аддзысьлытöдз! Став бурсö! Быд бурсö! Видза колянныд! Бур туй! Водзöволы (волöй)!

Аттьö! Ыджыд аттьö! Сьöлöмсянь аттьöала!

Чолöмала Чужан лунөн! Виль воён! Ань лунөн!

Сиа тэныд (Тіянлы) став бурсө!

Сиа тэныд (Тіянлы) кузь нэм да бур шуд!

Кыныд удж! Пывсян жар! Чөскыд ун да бур вөт!

Мичаа гижны велөдөм

Водзё сөвмөдны челядьлысь гижан кужанлуньяс.

Велөдны гижны өти визя тетрадьö ичөт да ыджыд шыпасьяс петкөдлөм серти: мичаа, өткодь кост кольөмөн, өтмоза, өсудта, колана пөкатөн да медводдза класс серти неуна тэрыбджыка.

Велөдны гижны кывтэчасьяс да сёрникузяс шыпасьясö бура өтлаөдөмөн да пасьта костьяс колялөмөн. Велөдны колана ногөн йитлыны сувтлытөг шыпасьяс: *об, од, до, во, ем, ум, ил, ол, ое, вл, се, ся* да мукөд.

Водзё велөдны гижигөн колана ног пукавны, кужөмөн кутны тетрадь да ручка.

Ышөдны челядьөс казавны гижансер боксянь уджъясас тырмытөмторьяс да бырөдны найөс.

Мөд классын босьтан төдөмлун да кужөмлун (компетенцияс)

Мөд класс помалігөн велөдчысьяс төдөны:

- коми кывйысь шыпас нимьяс;
- анбурын шыпасьяслысь сьёрсьён-бёрсьён мунөм;
- гласнөй да согласнөй шыяслысь аслыспөлөслунсө;
- параа да партөм чорыд да небыд согласнөйяслысь аслыспөлөслунсө;
- параа да паратөм гора да гортөм согласнөйяслысь аслыспөлөслунсө;
- гижөдын согласнөйяслысь *е, ё, ю, я, и, ь* шыпасөн небыдлунсөпасйөм;
- гижөдын согласнөйяслысь *э, о, у, а, і* шыпасьясөн чорыдлунсөпасйөм;
- өти шы кык шыпасөн пасйөм: *дз, дж, тш*;
- өтвужъя кывъяслысь аслыспөлөслунсө;
- сёрникузялысь аслыспөлөслунсө, сылысь армөмсө;
- висьталан могъяс серти прөстөй сёрникузяслысь сикасьяс: *юёртана, юалана, чуксалана*;
- шуанног серти сёрникузяслысь сикасьяс: *абу гоөдана да горөдана*;
- сёрникузя помын пунктуация пасьяс: *чут, горөдан пас, юалан пас*.

Мөд класс помалігөн велөдчысьяс кужөны:

- торйөдны шы да шыпас;
- торйөдны өта-мөдсьыс гласнөй да согласнөй шыяс;
- торйөдны параа чорыд да небыд согласнөй шыяс;

- торйөдны паратом чорыд да небыд согласнойя;
- вуджөдны гижигон кывьяс өти визысы модо слогьясон;
- пасйыны кывьясын параа согласной шыяслыс небыдлунсо и, е, ё, ю, я, ь шыпасьясон;
- гижны параа чорыд согласнойяс бөрын і, э, о, у, а шыпасьяс;
- гижны ф-п, х-к, ц-ч, щ, дз, дж, тш шыпаса кывьяс;
- вайөдны өтвужья кывьяс, индыны тэчас серти кокныд кывьясыс кыввужсо;
- торйөдны да казавны предмет, признак да действие петкөдлыс кывьяс;
- гижны ыджыд шыпасьянь йөз, пемөс, кар, сикт, грезд, ю нимьяс;
- гижны торйон кывбөр;
- уна лыда эмакывйын -яс водзвылын гижны торйөдан Ъ да Ь пасьяс;
- пуктыны сёрникузя помө чут, горөдан да юалан пасьяс;
- йитлыны сёрникузяын кывьяссо *кодi? мый? кутшөм? мый вөчө?* юалөмьяс отсөгөн;
- индыны юалөмьяс отсөгөн сёрникузяыс сюрөса юкөдьяс;
- висьтавыны правилөяс вылө мыджсьөмөн кывьяслыс гижанногсо;
- видзөдөмөн гижны печатной шыпаса сёрникузяс да текст быдса кывьясон, колана гижан серөн:
велөдчан во өти джыньяс-12-15 кыв, мод джыньяс-20-25 кыв;
- кылөм серти гижны быдса кывьясон сёрникузяс да текст быдса кывьясон сёрникузяс да текст:
велөдчан во өти джыньяс-20-25 кыв, мод джыньяс-30-35кыв;
- гижны велөдыскөд видлалөм бөрын юалөмьяс либө план серти 30-35 (өти во джыньяс) да (мод во джыньяс) 35-40 кывья изложение;
- гижны юрвежыс 12-15 кывья текст.

Мөд класс помалігөн велөдчысьяслөн эм позянлун төдмавыны:

- текст сикасьяс: художествоа гижөд да йөзкостса сёрни;
- өтка (өти мортлөн) да морт-морта (кык мортлөн) сёрни, (монолог да диалог сёрни).

Мөд класс помалігөн велөдчысьяслөн эм позянлун велавны:

- видлавны кывсо фонетика боксянь;
- ижны велөдыскөд өтвыв лөсьөдөмөн 4-5 сёрникузя (25-30 кывья) сочинение;
- бырөдны велөдыскөд өтвыв уджын творчества уджьясыс сёрни да гижанног боксянь тырмытөмторьяс: мый оз лөсяв тема сертиыс, мый колө содтыны төдчанасө, мый йлыс колө гижны паськыдджыка да мукөд.

1. Текст. Сёрни

Водзё сёвмодны челядылысь текст йылысь тёдёмлунсё: тема, шөр мөвп, юрним, тэчас, отсёг кывъяс, текстын сёрникузяслөн өта-мёдыскөд йитчём, текст юкөнъяслөн йитчём.

Водзё сёвмодны текст дасьтан кужёмлунъяс: кужны юрнимавны текст да бөрйыны юрнимъяс пиысь медлөсяланасё; юрним да опорной кывъяс серти лөсьодны текст, текстысь аддзыны опорный кывъяс, йитны та-мдыскд сёрникузяс да текст юкөнъяс да мукөд. Водзё сёвмодны текст серти план дасьтан кужёмлунъяс, велөдны план серти дасьтыны текст.

Вынсьодны текстлөн тэчас йылысь тёдёмлун да кужёмлун, текст вылын уджалігөн велөдны содтыны тырмытём юкөн: заводитчём, шөр юкөн либё пом. Велөдны дасьтыны текст иннас дзугём юкөнъясысь да сёрникузясысь, мынтөдчыны сетём текстын лөсявтём сёрникузясысь, бөрйыны сетём сёрникузясысь тема серти сёмын лөсяланасё.

Стөчмодны да паськөдны тёдёмлунсё текст сикасьяс йылысь: текст-юөртём (висьталём), текст-серпас, текст-мөвпалём. Велөдны юалём вылө паськыда вочавидзёмөн дасьтыны мөвпалана текст. Велөдны колана ногөн дасьтыны орччөдёмөн серпаслём да гижны нейджыд текст-серпас.

Велөдны аддзыны художества да йөзкостса гижөдъяслысь өткодълунсё да торъялөмсё. Велөдны казавны стиль боксянь текстын лөсявтёмторъяс. Художества гижөдъяс видлалігөн петкөдлыны мичкывъяслысь коланлунсё да велөдны вөдитчыны наён текст-описание лөсьөдігөн.

Велөдны дженьдөдны да паськөдны текстъяс.

Велөдны вуджөдны рочысь комиё 4-5 сёрникузяа висът.

2. Сёрникузя да пунктуация пасъяс

Вынсьодны да паськөдны сёрникузя йлысь тёдёмлун. Ышөдны челядьёс лөсьодны велөдём темаяс серти уна сикас сёрникузя.

Водзё велөдны аддзыны сёрникузяысь сюрёса юкөдъяс, төдмөдны содтана юкөдъясөн. Велөдны колана ногөн юалөмъяс отсөгөн йитлыны сёрникузяын өта-мёдыскөд кывъяссё да петкөдлыны схемаён, текст лөсьөдігөн йитны өта-мёдыскөд кык сёрникузя.

Вынсьодны кывтэчас йылысь тёдёмлун, велөдны юалөмъяс серти торйөдны кывтэчасъяс, аддзыны кывтэчасысь сюрёса да йитчан кыв.

Велөдны дженьдөдны кузь сёрникузя, юалөмъяс отсөгөн паськөдны дженьыд сёрникузя.

Водзё велөдны лөсьодны висьталан мог да шуанног серти уна сикас сёринкузя. Велөдны торйөдны паськыд да паськөдтём сёрникузяс.

Велөдны веськөдны иннас дзугём кывъяса сёрникузяс да дзугём сёрникузяса текстъяс, гижигөн быд сёрникузя помөпуктыны колана пас.

Велөдны синтаксис боксянь видлавны сёрникузя: мог серти (юөртана, юалана, чуксалана), шуанног серти(горөдана да абу горөдана), сюрёса юкөдъяс (подувпас да юөрпас), содтана юкөдъяс, сёрникузя

помын пасьяс. Велөдны аддзыны юалөмьяс отсөгөн содтана юкөдьяссө, сёрникузяын кывьяс костысь йитөдьяссө петкөдлыны схеман.

Водзö велөдны колана ногөн лыддыны сёрникузяяс, шуны юөртана, горөдана, чуксалана, юалана, эскөдана сёрникузяяс, сёрнитигөн вежлавны сёрни өдсө, төдчөдны колана кывьяс да вөчавны костьяс, төдчөдны гөлөсөн шыөдчөм петкөдлысь кывсө.

3. Фонетика, графика, орфоэпия, орфография

Водзö бурмөдны мича да стөч шуаланног, коми нога шуан этш. Велөдны сюся кывзыны өта-мөдөс да донъявны сёрнилысь юргөмсө.

Вынсьөдны шы да шыпас, гласнөй да согласнөй цылысь төдөмлун, найөс торйөдны кужөм. Велөдны торйөдны параа да паратөм гора да гортөм, параа да паратөм гора да гортөм, параа да паратөм чорыд да небыд согласнөй шыяс.

Вынсьөдны согласнөй шыяс йылысь төдөмлун: гора да гортөм, параа да паратөм; чорыд да небыд, параа да паратөм, велөдны согласнөйяслысь торъялөмсө да өткодьлунсө.

Вынсьөдны слог йылысь төдөмлун, водзö велөдны төдмавны слог лыдсө гласнөй серти да вуджөдны кывьяссө өти визысь мөдө слогьясөн. Велөдны кывбурьясын рифмуйтны өткодя юргысь слогьяс.

Велөдны гижигөн пасйыны кык *өз-а* кыв куим шыпасөн (*кыддза*), гижны орчча кык өткодь согласнөя кывьяс да кык шыпасөн пасйыны өти шы (*поводдя, мыссис*), колана ногөн гижны орчча кык торъялана небыд согласнөя кывьяс (*додьсьыс, разьсис*), вуджөдны найөс өти визысь мөд визьö.

Вынсьөдны параа чорыд *д, з, л, н, с, т* бөрын *і* да став мукөд согласнөй бөрын *и* гижанног. Велөдны правилөяс вылө мыджсьөмөн гөгрвоөдны кывьяслысь гижанногсө.

Водзö велөдны пасйыны шыяслысь небыдлунсө *е, ё, ю, я, и* шыпасьясөн, гижигөн вөдитчыны *е-э, и-і* шыпасьясөн.

Вынсьөдны төдөмлунсө торйөдан *ь* да *ъ* пасьяса кывьяс гижанног йылысь, велөдны вуджөдны найөс өти визысь мөдө.

4. Кывлөн тэчас да кыв гижанног

Водзö сөвмөдны челядылысь төдөмлунсө өтвужья кывьяс ды кыввуж йылысь. Велөдны торйөдны өтвужья кывьяс да кыв формаяс, аддзыны текстысь өтвужья кывьяс.

Вынсьөдны кыввуж да өтвужья кывьяс йылысь төдөмлун. Велөдны аддзыны кывьяс пөвстысь өтвужья кывьяс да гөгрвоөдны найөс. Төдмөдны кывдінөн кыз вежлалан суффикстөм юкөнөн, велөдны аддзыны кывйысь кывдінсө да пасйыны пасөн.

Төдмөдны кыв вежлалан(*мун, мунö, мунöны*) да кыв артмөдан (*удж, уджач, уджтор*) суффиксясөн, гөгрвоөдны кыв артмөдан суффиксяслысь вежөртассө. Төдмөдны форма артмөдан-

меліалан и ичөтмөдән вежөртаса-суффиксысөн(-ук,-иль,-ник,-ка,-ов) да форма артмөдән суффиксысөн (-джык,-тор,-ышт), уна лыд петкөдлысь суффиксысөн(-яс,-ян).

Велөдны артмөдны суффиксысөн кывъяс да гөгөрвоөдны налысь вежөртассө. Велөдны сетөм схема серти вайөдны колана тэчас кывъяс, видлавны тэчас серти да пасйыны колана пасөн.

5. Кывсикасьяс да кыв гижанног

Эмакыв

Вынсьөдны челядьлысь эмакыв йылысь төдөмлун: ловъя да ловтөм; өтка да уна лыда эмакывъяс. Велөдны индыны эмакывлысь грамматика признакъяс, торйөдны эмакыв мукөд кывсикась, водзö паскөдны предмет петкөдлысь кывъяслысь кыв вежөртассө.

Төдмөдны вежлөг нимъясөн, вежөртасысөн да юалөмъясөн. Велөдны юалөмъяс серти төдмавны вежлөг. Вынсьөдны эмакыв вежлөг формасысөн вөдитчыны кужөмлун.

Велөдны торйөн гижны петан да пыран вежлөга формасын орччөн сулалысь эмакывъяс: *пуысь пуö, воысь воö, кадысь кадö*.

Төдмөдны лыд да вежлөг петкөдлысь суффиксысөн: уна лыда(-яс,-ян), вежлөгалан(-лөн,-лысь,-лы,-өн). Велөдны öшыбкатөг гижны вежлөг петкөдлысь суффиксыс.

Төдмөдны челядьöс рочысь пырөм эмакывъяс гижанногөн: кыв помын ь оз гижсы (багатыр, январ, звер). Велөдны өтлаын гижны эмакывъяс *ув, дор, выв, дін, пом, йыв* кывъяскөд (войвыв, кобув, вадор, ывлавыв); кык кывйысь артмөм тэчас эмакывъяс (синкым, турипув). Велөдны визь пыр гижны кык кывйысь артмөм эмакывъяс (вөр-ва, чой-вок).

Төдмөдны эмакыв артмөдысь суффиксысөн, велөдны артмөдны эмакыв кадакывйысь (сөйны-ёян, велөдны-велдысь, гижны-гижөд, вотны-вотös, пуктыны-пуктас), кывбердысь (лөк-лөктор, лөнъ-лөнин), эмакывйысь (ош-ошпи).

Велөдны öшыбкатөг гижны эмакывъяс "ин" вежөртаса *ув, дор, выв, сай, берд, дін, йыв, пом, шөр, весът, кост, бок, водз кывъяскөд*: пызан выв, керка дор, чунь пом, ты шөр, *юр весът, вөр бок* да мукөд.

Водз велөдны торйөн гижны эмакывъяс кывбөръяскөд: *школа дорын, пызан сайын, кыз улын*.

Водзö вынсьөдны аснимъясын ыджыд шыпас гижөм орфограмма: Эжва ю, Абъячой сикт, Инта кар, Визябөж грезд да мукөд. Велөдны туявны чужан сикт-грезд, ю, шор, ты нимъяс да дасьтыны проект.

Кадакыв

Вынсьөдны челядьлысь кадакыв йылысь төдөмлун: вежөртас да юалөмъяс. Төдмөдны кадакывлөн лыд да кад серти вежласьөмөн, налөн вежөртасысөн, кыв вежлалан суффиксысөн.

Төдмөдны кадакывлөн кывпод понятиеөн, велөдны юалөм серти аддзыны кывподсö текстысь. Велөдны аддзыны -ны(-ыны) кывпод суффикс.

Төдмөдны кадакыв армөдысь суффиксьясөн, велөдны артмөдны кадакыв эмакывйысь (би-биасьны, вөр-вөравны, нюм-нюмдыны, пас-пасйыны), кывбердысь (виж-вижөдны, озыр-озырмыны, скөр-скөравны, ёсь-ёсьтыны).

Төдмөдны кадакв гижанногөн: орччөн сулалысь кык өткодь небыд согласнөя кывъяс (лыддө, лыддис), орччөн сулалысь кык торъя небыд согласнөя кывъяс (разьсьёма, разьсис).

Кывберд

Вынсьөдны кывберд да сылөн вежөртас йылысь төдөмлун. Водзö велөдны вөдитчыны сёрниын кывбердьясөн, серпаса гижөдьяс видлалігөн гөгөрвоөдны: кывбердьяс стөчмөдöны мөвпсö да мичмөдöны коми сёрнисö.

Велөдны төдчөдны кывбердлысь вежөртассö: петкөдлө рөм, ыжда, качество, көр, кад, мортлөн сям серти признакъяс; эмакывсянь кывберд дорö сувтөдны юалөм.

Төдмөдны кывберд артмөдысь суффиксьясөн, велөдны артмөдны кывберд эмакывйысь (би-биа, ар-арся), кадакывйысь (дөмны-дөмөм, кыны-кыан). Велөдны öшыбкатөг гижны -ик, -ник суффикса кывбердьяс: мичаник, омөлик, небыдик. Гөгөрвоөдны паньд вежөртаса кывъяслысь суффиксьяс отсөгөн артмөмсö да вежөртассö (вына-вынтөм, биа-битөм).

Ышөдны челядьöс орччөдны кывбердсөроч прилагательнөйкөд, казявны коми кывбердыслысь вежласьтөмлунсö.

Нимвежтас

Төдмөдны первой, мөд да коймөд өтка да уна лыда нимвежтасьясөн (*ме, ми, тэ, ті, сійö, найö*), гөгөрвоөдны налысь вежөртассö: сёрникузяын найö вежöны эмакывъяс.

Төдмөдны нимвежтасьяслысь кывбөръяскөд торйөн гижанногөн: *ме дорын, на вöсна*.

Велөдны вөдитчыны сёрниын морта нимвежтасьясөн, вежны öти и сійö жö эмакывсö нимвежтасөн.

6. Кыв, сылөн вежөртас да кыввор озырмөдөм.

Озырмөдны велөдчысьяслысь кывворсö сёян-юан, турун-дзоридз, видз-му овмөс, көм-паськөм, чери, гут-гаг нимьясөн. Велөдны аддзыны предметьяслысь өткодьлунсö да сы серти öтутны найöс (агас, гөр, кокан, зыр - уджалан көлуй); орччөдөмөн казявны предмет, признак да действие петкөдлысь кывъяслысь торъялөмсö (*лөз, виж, руд* - рөм петкөдлысь кывъяс, а *зіль* кыв петкөдлө мортлысь сямсö); корсьны предмет ним дорö лөсялана признак да действие.

Төдмөдны челядьöс öти да уна вежөртаса кывъясөн, велөдны пыртны найöс сёрниö. Ышөдны челядьöс төдмавны вежөртассö уна вежөртаса кывлысь кывкуд серти.

Төдмөдны челядьöч паньд вежөртаса кывъясөн (антонимьяс: *зіль-дыш*) да матын вежөртаса кывъясөн (синонимьяс: *вын, эбöс, ёнлун, этиш*), петкөдлыны налысь сёрниын төдчанлунсö. Велөдны челядьöс вөдитчыны кывкудьясөн, пыртны сёрниöматын да паньд вежөртаса кывъяс.

Төдмөдны өткөдя юргыс, но вежөртас боксянныс торьялана кывъясөн-омонимъясөн (*көса*-кыём юрси, *көса*-лыа бөж), велөдны колана ногөн пыртны найөс сёрниө.

Төдмөдны зумыд кывтэчасьясөн, ышөдны найөс пыртны сёрниө.

Вочасөн пыртны челядь сёрниө уна вежөртаса кывьяс, омонимьяс, зумыд кывтэчасьяс да орччөдөмьяс, серпасалан да вуджөдан вежөртаса кывьяс.

Йитөда сёрни сөвмөдөм

Изложение

Водзө велөдны гижны подробнөй да творчества изложение, гижигөн текст юкөнъяссө петкөдлыны выль визьсянь. Төдмөдны текст юкөнъяс бөрйөм да дженьдөдөм изложениесөн.

Велөдны ас кывйөн висьтавыны сетөм текст да гөгөрвоөдны висьтыслыс сюрөссө, челядькөд өтвыв лөсьөдны план да гижны подробнөй изложение. Мөд во джынйын велөдны өтвыв видлалөм бөрын лөсьөдны план да сы серти гижны изложение.

Велөдны план серти сьөрсьөн-бөрсьөн гижөмөн висьтавыны лоөмтор йылыс да содтыны текстлыс помсө.

Изложение текстлөн өти во джынйын ыджаыс 50-60 кыв, мөдын-60-70 кыв.

Сочинение

Водзө бурмөдны челядьлыс морта-морт сёрни (диалог), кужны ас кежыс юавны лоөмтор, аддзылөмтор да лыддьөмтор йылыс, кужөмөн вочавидзны юалөм вылө да стөчмөдны мөвпсө.

Велөдны висьтавыны олөмын лоөмтор йылыс, тема да план серти гижны текст-юөртөм. Велөдны лөсьөдны небөгын сетөм сюжета серпасьяс серти висьт да гижны сочинение.

Водзө велөдны дасьтыны да гижны серпасалөм да мөвпалөм пыртөмөн юөртана текст. Вынсөдны текст-серпас дасьтан кужөмлун. Велөдны челядьөс корсьны да чукөртны сетөм тема серти колана материал, бөрйыны стөч мичкывьяс, наблюдайтны волөн быд кадө вөр-валыс мичлунсө, вежсьөмсө да вөчны колана пасйөдьяс. Водзө велөдны дасьтыны текст-серпас, серпасавны предметьяс да ывлавывса петкөдчөмьяс, орччөдөмөн серпасавны кык предмет.

Велөдны лөсьөдны коми кыв урокьяс вылын велөдөм темаяс вылө мыджсьөмөн текст-мөвпалөм (Кор сёрникузя помын колө пуктыны горөдан пас? Мыйла колө велөдны нимвежтас?), правилөөн висьтавыны кыв гижанног йылыс да гөгөрвоөдны орфограммасө (Мыйла *сьөлаоз* кыв гижсьө отлаын?). Велөдны висьтавыны ас кывйөн мукөд урокьяс вылын велөдантор йылыс.

Төдмөдны челядьөс уна сикас текстөн, велөдны лөсьөдны висьт, шемөсмөдана лоөмтор (аддзылөмтор) да пемөсьяс йылыс мойд, кывбур; морт-морта сёрни сяма текст. Водзө велөдны дасьтыны мог серти разнөй жанра текстьяс: чолөмалөм да бурсиөм, аттьөалөм, юөртөм, письмө да адрес гижөм. Петкөдлыны уна жанра текстьяслыс морт олөмын төдчанлунсө да коланлунсө.

Велөдны дасьтыны школаын либө классын гажөдчөм вылө мам-батьлы, пөль-пөчлы корана текст, нимлун вылө ёртөс корөм могысь текст-корөм.

Водз велөдны кужөмөн чолөмавы кодөскө да лөсьөдны чолөмалан текст.

Велөдны дасьтыны пемөсьяс йылысь мойд: 3-4 морта чукөрьясөн лөсьөдны пемөсьяс йылысь мойд, мойд сертиыс дасьтыны небөг, небөгсө мичаа серпасавны. Уджсө вөчөм бөрын мойдсө колана ногөн мойдны, уджсө петкөдлыны-дорйыны классын.

Төдмөдны письмө коланлунөн да аслыспөлөслунөн, велөдны колана ногөн гижны юөртана письмө классын лөөмтор, велөдчөм да олөм йылысь пөч-пөльлы, мам-батьлы да ёртлы.

Велөдны челядьөс донъявын ёртлысь висьталөмсө, петкөдлыны висьталантор дінас ассьыныс видзөдлассө. Ышөдны челядьөс видлавын ас гижөм текстяс да бырөдны лөсьөдөм гижөдьясысь сёрни боксянь тырмытөмторьяссө.

Сёрни культура

Водзө вөдитчыны сёрниын вежавидзана кывьясөн, велөдны челядьөс вежавидзөмөн чолөмасыны, янсөдчыны, прөща корны. Вөдитчыны морт-морта сёрниын вежавидзана кывьясөн. Велөдны этш төдана кывьясөн корны ёртөс либө мукөд мортөс вөчны.

Велөдны дасьтыны чолөмалана гижөд, бөрыны мортлы лөсялана бурсиөмьяс, велөдны чолөмавын мам-батьөс, пөль-пөчөс, ёртөс, велөдысьөс.

Мичаа гижны велөдөм

Водзө бурмөдны челядьлысь колана ног гижны кужөмсө, коми кыв урок вылын нуөдны мичаа гижны велөдан уджьяс (5 минута чөж).

Челядьлысь гижан өд содтөм могысь водзө нуөдны уна сикас гижан удж, велөдны колана ногөн йитлыны шыпасьяссө. Велөдны казавны тетрадьө да дөска вылө гижигөн тырмытөмторьяссө да гөгөрвоөдны найөс, индыны налысь помкасө.

Водзө велөдны гижны кывьяс, сёрникузяс да текст печатайтөм шыпаса гижөд вылө видзөдөмөн; гижансер боксянь колана ногөн, мичаа гижны уна сикас диктант.

Коймөд классын төдөмлуньяс да кужөмлуньяс

Коймөд класс помалігөн велөдчысьяс төдөны:

- текстлысь признакьяс: тема, шөр мөвп, юрним, тэчас;
- текст сикасьяс: юөртөм, серпасалөм, пөвпалөм;
- кывлысь тэчас: кыввуж, кывдін, кыв вежлалан суффиксьяс; эмакывлысь, кадакывлысь, кывбердлысь медтшөкыда паныдасьлысь кыв артмөдысь суффиксьяс;
- кывсикас нимьяс да налысь вежөртас: эмакыв, кадакыв, кывберд, морта нимвежтас, кывбөр;

- сёрникузя, сёрникузяын подувпас, юёрпас да содтана юкөдъяс.

Коймөд класс помалігөн велөдчысьяс кужоны:

- признакъяс серти төдмавны текст: юрним, мөвп сөвмөм, медводдза да медбөръя сёрникузяын өтитор йылысь висьталөм;
- торйөдны өта-мөдсьыс текст-юөртөм, текст-серпас, текст-мөвпалөм;
- төдмавны текстсө жанр боксянь: кывбур, нөдкыв, пудъясянкыв, мойд, чолөмалөм, корөм;
- аддзыны текстысь сёрникузяяс йитысь кывъяссө(морта нимвежтасъяс *найө, сійө*, мукд кывъяс вежысь *сэні, тані, сэки, сідзи, татчөдз, сы понда* кывъяс);
- сетөм тема, юрним да серпас серти лөсьөдны текст;
- вайөдны торйөдөм кывъяс дорө матын да паныд вежөртаса кывъяс, өтвужъя кывъяс;
- аддзыны кывъясысь кыввуж, кывдін, кыв вежлалан, кыв артмөдан да форма артмөдан суффиксъяс; видлавны кывсө тэчас серти, вайөдны өтвужъя кывъяс; төдмавны тэчас кывъяслысь артманногсө;
- төдмавны текстысь эмакыв, сылысь лыд, вежлөг форма, вайөдны эмакывъяс, сувтөдны юалөм;
- аддзыны да төдмавны кадакыв, сылысь лыд да кад, сувтөдны юалөм, аддзыны кывпод;
- юалөм серти аддзыны кывберд, төдмавны вежөртассө;
- текстысь, сёрникузясысь аддзыны морта нимвежтасъяс : *ме, тэ, сійө, ми, ті, найө*; төдмавны налысь лыд да морт формасө;
- аддзыны да торйөдны текстысь сёрникузя, лөсьөдны разнөй сикаса сёрникузяяс, вөдитчыны наөн сёрниын;
- аддзыны сёрникузяысь сюрөса да содтана юкөдъяс;
- синтаксис боксянь видлавны сёрникузя: мог да шуанног серти сикас; сюрөса да содтана юкөдъяс;
- гижны уджтасын индөм орфограммаяс да правилөяс вылө мыджсьөмөн висьтавны кывъяслысь гижанногсө;
- асланыс сёрниын вөдитчыны вежавидзана кывъясөн;
- колана ногөн вөдитчыны велөдчан небөгын сетөм пасйөдъясөн да вөчны гижөда уджъяс;
- каллиграфия боксянь колана ног гижны шыпасъяс, кывъяс, сёрникузяяс;гижигөн торксьытөг йитны өта-мөдыскөд шыпасъяс;
- видзөдөмөн гижны печатнөй шыпаса текст(өти во джынъяс 28-30 кыв, мөд джынъяс-35-40 кыв);
- кылөм серти гижны донъялан диктант: өти во джынъяс 40-45 кыв, мөд во джынъяс-50-55 кыв;
- гижны өтыв уджалөм бөрын изложение (60-70 кыв).

Коймөд класс помалігөн велөдчысьяслөн эм позянлун велааны:

- торйөдны мукөд пиысь хужрествоа гижөд;
- торйөдны сетөм текстысь веськыд да вуджөдан вежөртаса кывъяс;
- сувтөдны эмакывъяс нимтан вежлөга 1,2,3 морта формаө;

- лыддыны, видлавны да донъявны ёртлысь уджсё;
- видлавны да донъявны этш боксянь óta-мөдлысь сёрни;
- өтвыв аддзыны да бырөдны сяма (творчествоа) уджъясысь сёрни да гижанног боксянь тырмытөмторъяс;
- гижны сочинение (40-50 кывъя) план серти, өтвыв лөсьөдөм либө сетөм план серти, сетөм юрним либө серпас серти.

4 КЛАСС

1.Сёрни. Текст

Вынсьөдны велөдчысьяслысь төдөмлунсө гижтөм (вомгора) да гижөда сёрни йылысь, велөдны торйөдны найөс.

Выесьөдны челядылысь текст признакъяс йылысь төдөмлун: тема, шөр мөвп, юрним, опорной (отсөг) кывъяс, тэчас, план. Сетны паськыд да векныд тема йылысь төдөмлун.

Петкөдлыны наука да художествоа гижөдъяслысь аслыспөлөслунсө, велөдны торйөдны найөс óta-мөдсьыс. Восьтыны художествоа гижөдъяслысь йөз олөмын төдчанлунсө. Велөдны дасьтыны наука да художествоа стильөн текстъяс.

Велөдны торйөдны óta-мөдсьыс текст-юөртөм(висьталөм), текст-серпас да текст-мөвпалөм. Велөдны дасьтыны текст-юөртөм, висьтавыны ас олөмын төдчана лоөмтор йылысь, лөсьөдны серпас серти текст.

Петкөдлыны серпаса гижөдлысь артманногсө да төдчанлунсө. Велөдны серпасалан кывъяс пыртөмөн дасьтыны серпаса гижөд.

Велөдны орччөдөмөн серпасавны кык предмет да гижны текст-серпас.

Велөдны вуджөдны рочысь комиё 5-6 сёрникузя текст.

Ышөдны челядьөс текст дасьтөгөн колана ногөн йитны сёрникузяссө, кужөмөн пыртны: 1) коймөд морта нимвежтасьяс(*сійө, найө*); 2) кыв мөдпөвсталөм (*Ме муна школаё Надякөд. Надя-менам воча чой.*); 3) *татишөм, сэтишөм* нимвежтасьяс; 4) *сэтысь, өні, сэсся, сэки* кадакывбердъяс; 5) *а, но, сы понда мый* кывйитөдъяс; 6) *кадакывъяс (видзөдө, гөгөрвоө)*; 7) *матын вежөртаса кывъяс (көдзыд, ыркыд)*; 8) *өти кыв мөд кывйөн вежөм (ош-вөрсә көзяин).*

Велөдны сёрнитны тема серти шөр сувтөдөмөн.

2. Сёрникузя да пунктуация пасьяс

Вынсьөдны да стөчмөдны мог да шуанног серти сёрникузя сикасьяс йылысь төдөмлун: висьталан мог серти юөртана, юалана да чуксалана сёрникузяс: шуанног серти горөдана да абу горөдана сёрникузяс.

Вынсьөдны кывтэчас да сёрникузя йылысь төдөмлун. Велөдны торйөдны óta-мөдсьыс кывтэчас да сёрникузя.

Вынсьөдны велөдчысьяслысь грамматика подув йылысь төдөмлун. Содтыны төдөмлунсө сёрникузяын сюрёса да содтана юкөдьяс йылысь. Велөдны челядьёс адзыны грамматика подувсө. Петкөдлыны сёрникузяын өти кывсянь мөд дор юалом пуктөмөн кывъяслысь йитөдсө.

Төдмөдны өтсеяма юкөдьяса сёрникузяөн, өтсеяма юкөдьяс *и, да* кывйитөдьясөн йитөмөн, гөгөрвоөдны налысь аслыспөлөслунсө. Велөдны колана ногөн (коставлөмөн, лыддьөдлан да өткодь шуанногөн) лыддыны өтсеяма юкөдьяса сёрникузяяс.

Төдмөдны челядьёс кывйитөдьястөг йитчысь өтсеяма юкөдьясөн. Велөдны пуктыны чүтік кывйитөдтөг йитчигөн өтсеяма юкөдьяс костын.

Төдмөдны челядьёс *а,но* кывйитөдьясөн йитөм өтсеяма юкөдьясөн. Велөдны пуктыны чүтік *а,но* кывйитөдьяс водзын.

Велөдны лөсьөдны өтсеяма юкөдьяса сёрникузяяс, петкөдлыны найёс схемаөн, подулалөмөн пуктыны пунктуация пасьяс өтсеяма юкөдьяса сёрникузяяс гижигөн.

Велөдны дженьдөдны кузь сёрникузяяс; паськөдны сюрёса кывъясысь лөсьөдөм сёрникузяяс содтана юкөдьясөн.

Велөдны синтаксис боксянь видлавны сёрникузя: индыны шуанног да висьталан мог серти сикасьяс, торйөдны сюрёса да содтана юкөдьяс, индыны кывтэчасьяс.

Төдмөдны прөстөй да сложной сёрникузяясөн. Петкөдлыны схемаөн прөстөй сёрникузялысь тэчассө. Велөдны адзыны да торйөдн прөстөй да сложной сёрникузяяс грамматика подув лыд серти.

Төдмөдны кывйитөдтөм да кывйитөда сложной сёрникузяясөн, а сідзжө *и, а, но, да* кывйитөдьяса да кывйитөдтөм сложной сёрникузяясөкывйитөдьяса да кывйитөдтөм сложной сёрникузяясөн.

Төдмөдны *мый, көні, кор, кызди, кутишөм, сы вөсна мый* кывйитөдьяса сложной сёрникузяясөн. Велөны пуктыны сложной сёрникузяын пунктуация пасьяс, петкөдлыны сёрникузясө схемаясөн.

Водзө велөдны шуны юөртана, чуксала, юалана, эскөдана да соссяна сёрникузяяс, сёрнитигөн вежлавны сёрни өдсө, төдчөдны колана кывьяс да вөчавны костьяс.

3. Фонетика, графика, орфоэпия, орфография

Вынсьөдны шы да шыпас, гласной да согласной йылысь төдөмлун, найёс торйөдны кужөм. Велөдны торйөдны парaa да паратөм гора да гортөм, парaa да паратөм чорыд да небыд согласной шыяс.

Велөдны видлавны шыяс серти кывьяс.

Уськөдны төд вылө *е, ё, ю, я* йота гласнойяслысь аслыспөлөслунсө.

Вынсьөдны торйөдан *ь* да *ъ* пасьясөн вөдитчөм йылысь төдөмлун.

Вынсьөдны небыд пасөн (*ь*) согласнойлысь небыдлун петкөдлөм да согласнойяс бөрын *і* да *и* шыпасьяс гижны кужөмлун.

Велөдны казавны коми да роч кывьясын шыяс, ударение да шуанног серти өткодьлунсө да торьялөмсө. Велөдны колана ногөн шуавны коми да роч шыяс да кывьяс.

Велөдны орччөдны да казавны согласной [с][з] шыяс комиын да рочын, рочысь кывъяс пыртгөн *ф-п*, *х-к*, *ц-ч* шыяслысь вежласьомсö.

Чуйдөдны челядьöс виьставны велөдөм правилöяс вылө мыджсьөмөн кывъяслысь гижанногсö, аддзыны да гөгөрвоөдны велөдөм орфограммаяс, казавны да бурмөдны гижöда уджъяссысь тырмытöмторъяс.

4. Кывлөн тэчас, кыв артмөм да гижанног

Водзö сөвмөдны челядьлысь төдöмлунсö кывлөн тэчас йылысь: кыввуж, кывдін, кыв вежлалан, кыв артмөдан да форма артмөдан суффиксъяс. Вынсьөдны кыввуж, кывдін да öтвужъя кывъяс йылысь төдöмлун. Велөдны аддзыны кывъяс пöвстысь öтвужъя кывъяс да гөгөрвоөдны найöс.

Вынсьөдны кыв вежлалан да кыв артмөдан суффиксъяс йылысь төдöмлун. Велөдны аддзыны паньд да матын вежöртаса суффиксъяс.

Велөдны видлавны кывъяс тэчас сертияс. Сөвмөдны да вынсьөдны кыв юкөнъяслөн кывйын ин да суффиксъяс костын лöсъялöмъяс йылысь төдöмлун.

Төдмөдны челядьöс кыв формаөн, кыввужйын [й], [к],[м],[т] содтана шыяөн. Төдмөдны [в],[л] вежласян шыясөн, велөдны видлавны кыв тэчас серти тайö шыяса кывъяссö. Төдмөдны кыввужйын [а],[и],[ö],[ы] содтана шыяса кывъяссөн, велөдны видлавны тэчас серти тайö шыяса кывъяссö.

Төдмөдны челядьöс эмакывлөн, кывбердлөн, кадакывлөн медтшöкыда паньдасьлысь кыв армөдан суффиксъяссөн, велөдны суффиксъяс отсöгөн артмөдны кывсикасъяс.

Водзö сөвмөдны правилö подулалöмөн гижны кык кывйысь артмөм öтлаын гижсьысь тэчас эмакыв: турипув, уртшак. Велөдны гөгөрвоөдны кык кывйысь артмөм эмакывъяслысь вежöртассö (Мыйла таdzi шуöмаöсь?)

5. Кывсикасъяс да найöс гижанног

Эмакыв

Вынсьөдны челядьлысь төдöмлун эмакыв йылысь: ловъя да ловтöм эмакыв; öтка да уна лыда эмакывъяслөн вежлöг серти петкöдчöм.

Велөдны торйөдны эмакыв мукöд кывсикасысь. Паськөдны эмакывлысь кыв вежöртассö.

Сөвмөдны вежлöг төдмавны кужöмлун. Вынсьөдны эмакыв вежлөгъясөн вöдитчыны кужöмлун.

Водзö велөдны челядьöс артмөдны суффиксъяс отсöгөн эмакывъяс, төдмөдны кыв артмөдан суффиксъяссөн.

Вынсьөдны тэчас эмакывъяслысь гижанног: *синкым*, *сьöлаоз*, *гут-гаг*.

Нимвежтас

Вынсьөдны челядьлысь төдöмлунсö нимвежтас йылысь. Велөдны вöдитчыны сёрниын морта нимвежтасъясөн, ышөдны челядьöс текст лöсьöдигөн вежны кывъяс коймөд морта нимвежтасъясөн.

Төдмөдны челядьёс өтка лыда морта нимвежтасъяс вежлөг серти вежлаломён. Велөдны челядьёс төдмавны нимвежтаслысь вежлөгсө.

Төдмөдны уна лыда морта нимвежтасъяслөн вежласьомён. Велөны колана ногөн вөдитчыны сёрниын коймөд морта нимвежтасъясөн.

Кывберд

Вынсьөдны кывберд да сылөн вежөртас йылысь төдөмлун. Петкөдлыны кывбердлысь сёрниын коланлунсө: кывбердъяс стөчмөдны да мичмөдөны коми сёрнисө.

Төдмөдны челядьёс *мед-* кывводза кывбердъясөн да налөн гижанногөн: *мед-* кывводз кывбердъяскөд гижсьө өтлаын (*медбур*). Гөгөрвоөдны *медся* кыв кывбердъяскөд торйөн гижөм: *медся бур*; *мед-* кывводза кывъясын *е, ё, ю, я* водзын торйөдан чорыд пас (ъ) гижөм: *медъеджыд, медъён, медьюмов, медъяр*.

Велөдны челядьёс подулаломён гижны *-иник(іник)* суффикса кывбердъяс, төдмөдны налөн вежөртасн. Петкөдлыны *-иник (-іник-)* суффиксъяса кывбердъяслысь сёрниын төдчанлунсө да велөдны челядьёс кужомён вөдитчыны сёрниын тайё суффикса кывъясөн.

Төдмөдны челядьёс *-кодъ* суффикса кывбердъясөн да найөс гижанногөн: *кузькодъ*. Велөдны төдмавны кывбердъясысь *-кодъ* суффикс да орчөдны *кодъ* кывбөра эмакывъяскөд: *рөмпөштан кодъ*.

Төдмөдны челядьёс рөм петкөдлысь өтлаын гижан тэчаса кывбердъясөн: *кельыдлөз, пемыдгөрд*.

Төдмөдны челядьёс визь пыр гижсян тэчаса кывбердъясөн: кык өткодь кывйысь артмөм вылі тшупөда признак петкөдлысь кывбердъяс (*ёнысь-ён, посни-посни*); паныд вежөртаса *-а* суффиксөн артмөм тэчаса кывбердъяс (*сьода-еджыда*); өтувтан вежөртаса *-а* суффиксөн артмөм тэчаса кывбердъяс (*выль дөрөма-гача*). Петкөдлыны тэчаса кывбердъяслысь сёрниын төдчанлунсө.

Төдмөдны кывбердлөн вежласьөмлунөн: эмакыв водзын сулалысь кывберд оз вежлась ни лыд, ни вежлөг, ни морт серти. Сетны төдөмлун сы йылысь, мый юөрпас пыдди мунысь кывберд лөсялө подувпаскөд лыдын: *Пуяс джуджыдөсь*.

Кадакыв

Вынсьөдны челядьыльсь төдөмлунсө да кужөмлунсө кадакывлөн кад, лыд, морт серти вежласьом йылысь.

Вынсьөдны кадакывлысь кад серти вежласьом да кад төдмалан кужөмлунсө, велөдны өшыбкатөг гижны колян када кадакывйын *и (-і)*: *локті, вайи*.

Вынсьөдны төдөмлунсө кадакывлөн кывпод понятие йылысь, велөдны сувтөдны сы дорё юалөм да аддзыны текстысь. Велөдны аддзыны *-ны (-ыны)* кывпод суффикс.

Төдмөдны челядьёс кадакывлөн морт серти вежласьомён да морта суффиксъясөн.

Төдмөдны соссяна кадакывъясөн да налөн артманногөн; лыд, морт, кад серти вежласьомён.

Төдмөдны соссяна кадакывъяс гижанногөн: *эг, эн, эз* кывъясын э гижом: *эн вунёд, эг эшиты, эз ветлы*; соссяна кадакывъясын ы гижом: *ог лыдды, оз волы, эз видзодлы*.

Төдмөдны кадакыв кыввужйын *й* шыпас гижомөн: *кайны-кайи, но воис*. Төдмөдны матын вежортаса кывъясыс артмөм тэчаса кадакывъяс визь пыр гижомөн: *сёйны-юны*; шы сетан либө серпасалан кадакывйыс да прөстөй кадакывйыс артмөм кадакывъяс визь пыр гижомөн: *шливгыны-зэрны*; паныд вежортаса кык кадакывйыс артмөм кадакывъяс гижомөн: *бөрдө-сералө*.

Төдмөдчы кадакывйын *-дч-, -тч-, -чч-* гижомөн, велөдны гижигөн вөдитчыны тайö орфограммаяснас.

6. Кыв, сылөн вежортас да кыввор озырмөдөм

Водзö сөвмөдны челядьлыс кывворсö мунөм-локтөм, нуөм-вайөм петкөдлыс кывъясөн (*локны, мунны, кайны, котөртны*), предмет вылө вуджан керөм-вөчөм петкөдлыс кывъясөн (*вайны, вөчны, вурны, кыйны*), места нимъясөн (*ордым, гыбад, кр, нөрыс, сён, сёрд*), мортлөн пытшкөсса петкөдчөм кывъясөн (*гажа, рад, нимкодь, мелі, муса*), повддя петкөдлыс нимъясөн (*шондіа, кымөра, ыркыд, сэзэ*). Төдмөдны челядьöс важся дозмукъясөн да эмбурөн, гөгөрвоөдөмөн пыртны сёрниö важ дозмук да эмбур нимъяс.

Велөдны челядьöс уна ног гөгөрвоөдны кывлыс вежортассö: предметсö кывйөн серпасалөмөн (*Көч-вөөрса немөс, кузь пеля, дженъыд бөжа, табъя кока.*), синоним отсөгөн (*воль, көр ку*), антоним отсөгөн (*дженъыд-кузь*), өтвужъя кывъяс вайөдөмөн (*игөдчыны-иган*), кывтэчас да сёрникузя лөсьөдөмөн (*Дубыд шыд. Кань куткырвидзö. Нылыс мамыс вылө мунö.*).

Төдмөдны челядьöс кывлөн веськыд да вуджөдан вежортасөн, петкөдлыны вуджөдан вежортаса кывъяслыс текстын төдчанлунсö да велөдны вөдитчыны наөн сёрниын.

Водзö велөдны челядьöс вөдитчыны өти да уна вежортаса кывъясөн, төдмавны кывкуд серти уна вежортаса кывлыс вежортассö.

Төдмөдны серпасалан (изобразительной) кывъясөн (*шлывгö, тёпкö, швичкö, кышакылö, крутиш-кратиш*), петкөдлыны налыс художества гижөдын төдчанлунсö, велөдны пыртны сочинение гижигөн мөвп төдчөдөм могыс керөм-вөчөм серпасалыс кадакывъяс.

Ышөдны челядьöс вөдитчыны гижөда да вомгора сёрниын лөсялана матын да паныда вежортаса эмакывъясөн, кадакывъясөн да кывбердъясөн, велөдны ас гижөд дасьтөгөн бөрийны стөч кывъяс. Бырөдны сёрниын өти и сійö жö кывъясөн вөдитчөмсö.

Водзö сөвмөдны челядьлыс кывворсö зумыд кывтэчасъясөн да орччөдөмъясөн (*синва кодь сөстөм ва*), ышөдны челядьöс висътавны предмет нимъяслыс нимтан подуvsö (энтимологиясö): места нимъяслыс (*Эжва, Ыджыдвидз*), быдмөг нимъяслыс (*вижъюр, катшасин, лымдорчача*), кад петкөдлан нимъяслыс (*вежалун, вильлун, лунпас*) да мукөд.

Йитōда сёрни сōвмōдōм

Водзō велōдны висьтавыны мый йылысь кō, висьталанторйыслысь сōвман мōвпсō дзугтōг, сьōрсьōн-бōрсьōн, помас лōсялана кывкōртōд вōчōмō Водзō велōдны висьтавыны мый йылысь кō, висьталанторйыслысь сōвман мōвпсō дзугтōг, сьōрсьōн-бōрсьōн, помас лōсялана кывкōртōд вōчōмōн.

Ышōдны челядьōс сёрнитны да висьтавыны сёрнитōм дорō корōмъяс тōд вылō босьтōмōн: стōча шуавны шыяс да кывъяс, висьтавыны гōгōрвоана да колана òдōн, корсьны колана кывъяс мōвп стōча висьталōм могысь, тōдчōдны сёрникузяысь колана кыв, лэптыны либō чинтыны гōлōс, вōчны костъяс, вежлавны шуанног, сёрникузя шōрын да помын сувтыштлыны, гōлōсōн петкōдлыны сьōлōмкылōмъяс: радлōм, повзьōм, шензьōм, дивитōм да мукōд.

Велōдны сёрникузяын колана ногōн йитлыны кывъяссō òта-мōдыскōд (юалōм отсōгōн).

Велōдны дасьтыны иннас дзугōм сёрникузяысь текст, колана ногōн йитлыны сёрникузяыссō, гижигōн пуктыны лōсялана пунктуация пасъяс.

Водзō ышōдны дасьтыны да гижны творчества уджъяс.

Ышōдны нырччысь челядьōс вōчны творчества уджъяс: морт-морта сёрни вуджōдны òтка сёрниō; висьтавыны мōд морт нимсянь, кад вежōмōн, дженьдōдōмōн, геройсō донъялōмōн да мукōд.

Изложение

Водзō велōдны гижны изложение подробнōя, дженьдōдōмōн, творчества да текст юкōнъяс бōрйōмōн, быд юкōн петкōдлыны выль визьсянь. Велōдны ас кывйōн висьтавыны текстлысь сюрōссō.

Велōдны лōсьōдны кывзōм да ас кежын лыддьōм текст дорō план, план вылō мыджсьōмōн дженьдōдны текстсō жа гижны изложение.

Велōдны план серти сьōрсьōн-бōрсьōн гижōмōнвисьтавыны лōмтор йылысь да содтыны текстō юкōн.

Изложение текстлōн òти во джынйын ыджаыс 70-80 кыв, мōдын -80-90 кыв.

Сочинение

Водзō бурмōдны челядьлысь индōм тема вылō, сетōм да ас лōсьōдōм план серти сочинение гижан кужōмлун.

Велōдны лōсьōдны текст-ōртōм серпас либō некымын серпас серти, висьтавыны дженьыда серпасыслысь сюрōссō.

Водзō велōдны дасьтыны да гижны серпасалōм да мōвпалōм пыртōмōн юōртана текст.

Велōдны лōсьōдны граммтикаысь велōдōм темаяс вылō мыджсьōмōн текст-мōвпалōм да наука гижōд: Мыйла *пемыдгōрд* кыв гижсьō òтлыан? Кор òтсыма юкōдъяс костын колō пуктыны чутīк?

Велōдны челядьōс корсьны да чукōртны сетōм тема серти колана материал, бōрйыны стōч мичкывъяс, наблюдайтны волōн быд кадō вōр-валысь мичлунсō да вōчны колана пасйōдъяс. Велōдны

лөсьөдны текст-серпас экскурсия дырйи мыйкө аддзылөмтор, ывлавыв да вөр-ва вежласьомъяс йылысь.

Велөдны лөсьөдны да гижны велөдчан предметъяссысь босьтөм төдөмлун пыдди пуктөмөн текст, лыддьөм небөг либө спекстакль йылысь донъялана гижөд (отзыв).

Төдмөдны челядьөс наука стильөн, велөдны висьтавыны тайö стильнас кыв гижанног гөгөрвоөдөм да пунктуация пасъяс колана ногөн пукталөм йылысь. Велөдны дасьтыны велөдөм тема йылысь терминъяс пыртөмөн морт-морта сёрни.

Ышөдны челядьөс бырөдны лөсьөдөм гижөдъясысь сёрни боксянь тырмытөмторъяссө, аддзыны да вежны ас лөсьөдөм гижөдын унаысь паныдасьлысь öти и сійö жö кывъяссө лөсялана кывъясөн : *Коля да Петя, ёртъяс, зонкаяс, детинкаяс, челядь, найö. Водзö велөдны мынтөдчыны ковтөг рочысь пыртөм кывъясысь да вежны найös коми кывъясөн.*

Сёрни культура

Водзö велөдны челядьöс этш төдөмөн сёрнитны, шыөдчыны могөн, подулалөмөн юөртны, прöща корны, шыөдчигөн вөдитчыны кывъясөн: *пыдди пуктана, радейтана, дона, вежавидзана.*

Водзö велөдны кужөмөн шыөдчыны аддзисигөн, вөдитчыны чолөмалана кывъясөн: *Бур асыв! Бур лун! Бур рыт! Видза олан! Чолөм! Олан-вылан!* Ышөдны челядьöс пыртны сёрниö бурсиөмъяс: *Быд бурсö тэныд! Кузь нэм да бур шуд! Нянь да сов! Выль вермөмъяс! Дзоньвидзалун тэныд (тияны)!*

Водзö велөдны челядьöс колана ногөн аттьöавны (*Аттьö! Ыджыд аттьö! Сё пасибö!*), шыөдчыны янсөдчигөн (*Аддзысьлытөдз! Бур туй! Чöскыд ун да бур вöт! Видз асьтö! Прöщайт! Водзö волы! Водзлань! Эн вунөд!*), прöща корны (*Прöстит! Эн дивит! Эн дөзмы!*)

Ышөдны сёрниö пыртны ошкана да лелькуйтчан кывъяс: *сёшайт, рочакань, сёзöлöта, шöвктуг, шöвктупыль, югыдлун, мада, зарни, оз тусь, акань, сьöлөмиöр, шондöбан.*

Чужтыны челядь сьöлөмын вежавидзана кывъясөн вөдитчан кужөмлун. Велөдны видлавны öта-мөдлысь сёрнисö этш боксянь да донъявыны сёрнитан шуанногсö: лөсялана шуанног, бур, вежавидзана, мелі, гора, вывті гора, скөр, надзöник да мукөд.

Мичаа гижны велөдөм

Водзö велөдны челядьöс гижны гижансер (каллиграфия) боксянь колана ногөн шыпасъяс да кывъяс, бырөдны гижан сям боксянь тырмытөмторъяссө.

Велөдны ас кежысь кужөмөн вöчны гижан тетрадьын колана пасйөдъяс (лун да төлысь, коми кывйысь велөдан тема), тетрадьын öта-мөдсысь торйөдны уджъяс да гижны удж ним, гижöда удж вöчигөн пыдди пуктыны выль визь да абзац, визь заводитчöмсянь да визь помөдз гижны текст.

Водзё велёдны колана ногөн вёчны коми кывйысь уджъяс, кужомён вёдитчыны грамматика боксянь кывъяс да сёрникузяс видлалігөн пасъясён, схемаясён да дженьдөдөмъясён.

Нёльöd классын босьтан төдөмлун да кужөмлун (компетенцияс)

Нёльöd класс помлігөн велөдчысяс төдöны:

- эмакывлысь , кывбердлысь, морта нимвежтаслысь, кадакывлысь признакъяс да вежласьöм;
- сёрникузяын öтсяма юкөдъяс;
- висьталан мог серти юөртана, юалана да чуксалана сёрникузя;
- шуанног серти горөдана да абу горөдана сёрникузя;
- сюрөса да содтана юкөд;
- öтсяма юкөдъяс сёрникузя;
- кывлысь öти да уна вежөртас;
- кывлысь тэчас: кыввуж, кывдін,кыв вежлалан суффикс, кыв артмөдан суффикс; форма артмөдан суффикс;
- эмакывлысь вежлөг вежөртасъяс;
- морта нимвежтаслысь лыд, морт да вежлөг серти вежласьöм;
- кадакывлысь кывпод;
- соссяна кадакывъяс.

Нёльöd класс помлігөн велөдчысяс кужöны:

- гижны уджтасын индөм орфограммаяс да гөгөрвоөдны правилöясөн;
- аддзыны сёрникузяысь öтсяма юкөдъяс да пуктыны чүтік öтсяма юкөдъяс костö;
- индыны эмакыв да вежлавны лыд, морт да вежлөг серти;
- аддзыны текстысь кывберд, төдмавны вежөртассö да индыны кывбердлысь лыдсö(сулалö кө эмакыв бöрын юөрпас пыдди);
- аддзыны текстысь морта нимвежтас, төдмавны сылысь лыд, морт да вежлөг; вежлавны нимвежтассö лыд да вежлөг серти;
- аддзыны текстысь кадакыв, төдмавны сылысь лыд, морт да кад; вежлавны кадакывсö лыд, морт да кад серти;
- небöгын сетөм отсөг серти видлавны кывсö шы да шыпас, кывсикас да квлөн тэчас боксянь;
- видзөдөмөн гижны öти во джынъяс 45-50 кыв, мөд во джынъяс-55-60 кыв;
- гижны кылана диктант öти во джынъяс 60-65 кыв, мөд во джынъяс-65-75 кыв;
- лөсьөдны план, а сзэся сы серти гижны изложение (80-90 кыв).

Нёльёд класс помалігөн велёдчысьяслён эм позянлун тёдмавны:

- кывлысь веськыд да вуджөдан вежөртас;
- серпасалан кыв;
- художествоа да наука гижөд;
- кыввужйын да суффиксын *в/л* шыяс вежласьом, кыввужйын *[й],[к],[м],[т]* содтана шыяс;
- эмакывлысь морта суффиксьяс: *-ой, -ыд, -ыс*;
- мөд да коймөд морта эмакывьяслысь вежлөг серти вежласьом;
- квийтөда да квийтөдөм сложной сёрникузяяс.

Нёльёд класс помалігөн велёдчысьяслён эм позянлун велавны:

- кужомөн вөдитчыны сёрниын морта суффикса эмакывьясөн; гижны нимтан вежлөга эмакывлөн 1,2,3 морта өтка лыда асалан суффиксьяс: *-ой, -ыд, -ыс*;
- аддзыны текстсь серпаслан (изобразительной) кывьяс;
- небөгын сетөм остөг серти видлавны сёрникузя синтаксис боксянь да петкөдлыны сійөс схемаөн;
- лөсьөдны план, бөрийыны кывтэчасьяс, сёрникузяяс, дасьтыны да гижны 60-70 кывья сочинение;
- тшөктөм серти донъявны ассьыс да ёртыслысь коми кывйысь удж;
- аддзыны да бырөдны творчествоа уджъясысь гижанног, грамматика да сёрни боксянь тырмытөмторьяс;
- ас кежысь уджьяс вөчигөн вөдитчыны кывкудьясөн;
- лөсьөдны уна сикас текст: небөг вылө дженьыд сюрөса гижөд (аннотация); мыйкө вөчны велөдөм (инструкция); снимок (фотография) дорө гижөдтор; аттёалана письмө; лоөмтор йылысь репортаж сяма висьт; морт-морта сёрни сяма текст; гажөдчөм либө нимлун вылө корана текст (текст-корөм); чолөмалана текст (праздникөн кодөскө чолөмалөм) да мукөд;
- лөсьөдны "Коми му" газетө либө "Би кинь" журналө юөртөм.

Нёльёд классын уджалан да сёрнитан компетенцияс:

- индөм тема вылө сёрнитөм: велөдысь да велөдчысь, кык велөдчысь, өтка сёрни;
- висьталанторлысь тема да шөр мөвп гөгөрвоөдөм;
- мөвп стөча висьталөм могысь колана кывьяс корсьом; сёрникузяысь шуигөн колана кыв төдчөдөм;
- ас сёрни мөвпыштөм, артыштөм, стөчмөдөм да донъялөм;
- вежавидзана кывьяс сёрниө пыртөм;

- уджлысь коланлун да коми кыв тӧдӧмлысь тӧдчанлун гӧгӧрвоӧдӧм;
- удж вӧчтӧдз мог пунктӧм да сійӧс гӧгӧрвоӧдӧм;
- удж бала вӧчӧм (вӧчанногсӧ планируйтӧм) да уджсӧ сьӧрсьӧн-бӧрсьӧн вӧчӧм;
- кывйысь удж вӧчӧмсӧ видзӧдӧм (контролируйтӧм), ассьыс да ёрта-ёртлысь вӧчӧмторсӧ донъялӧм;
- гижӧм уджъяс текст серти да сытӧг ас кежын лыддьӧм да видлалӧмӧн;
- уджысь тырмытӧмторъяссӧ казялӧм да помка гӧгӧрвоӧдӧм, велӧдӧм гижанног вылӧ гижӧда уджъясын вӧчӧм тырмытӧмторъяс бырӧдӧм;
- кывйысь сетӧм материал туялӧм, выль тӧдӧмлун казялӧм-восьтӧм да туялӧмторсӧ кывкӧрталӧм;
- посни классъяслы лӧсьӧдӧм кывкудъясӧн вӧдитчӧм;
- кывйысь водзынджык велӧдӧм (важ) тӧдӧмлун да выль тӧдмалӧмтор торйӧдм;
- водзӧ тӧдӧмлунъяс босьтан мог пунктӧм.

ИЧӧТ КЛАССЪЯСЫН ВЕЛӧДАН ОРФОГРАММАЯС

2 Класс

1. Чорыд параа **д, з, л, н, с, т** бӧрын **і**: *сімны, зі*.
2. Чорыд параа **д, з, л, н, с, т** бӧрын **э**: *зэв, тэрыб, сэки*.
3. Аснимъясын да прӧзвищӧын ыджыд шыпас: *Сыктывкар, Эжва, Канев, Сюрук, Гудӧк Вась*.
4. Ӧти визьысь мӧдӧ кыв вуджӧдӧм: *пӧ-лӧз-ни-ча*.
5. Кывбӧр эмакывкӧд: *пызан вылын*.
6. Рочысь пырӧм кывъясын **ф, х, ц, щ** шыпасъяс: *фляга, цемент, хор, тӧщӧ*.
7. Небыд согласнӧйяс бӧрын **е, ё, ю, я** водзын торйӧдан небыд пас (**ь**): *каньяс, кӧчьяс*.
8. Чорыд согласнӧйяс бӧрын **е, ё, ю, я** водзын торйӧдан чорыд пас (**ъ**): *шоръяс, козьяс*.

3 класс

1. Кык дз-а кывъяс: *кыддза*.
2. Орччӧн сулалысь кык ӧткодь небыд согласнӧйлысь небыдлун петкӧдлӧм: *вевттьыны, вевттис*.
3. Орччӧн сулалысь кык торъя небыд согласнӧйлысь небыдлун петкӧдлӧм: *разьсьӧма, разьсис*.
4. Кык кывйысь артмӧм ӧтлаын гижсьысь тэчаса эмакыв, ӧти кывйыс кӧ сёрниын торйӧн оз паныдасьлы: *синкым*.
5. Кык кывйысь артмӧм ӧтлаын гижсьысь тэчаса эмакыв, артмӧдӧ кӧ выль вежӧртас: *турипув*.
6. Эмакыв *ув, дор, выв, дін, пом, йыв* кывъяскӧд: *войвыв, кобув, вадор, ывлавыв*.
7. Кык кывйысь артмӧм визь пыр гижсьысь тэчаса эмакыв, петкӧдлӧ кӧ ӧтуван вежӧртас: *вӧр-ва*.

8. Рочысь пырём **р** вылө помасьысь эмакыв: *календар, звер.*
9. Кывбөр нимвежтаскөд: *ме дорын, тэ вöсна.*
10. Эмакыв "ин" вежөртаса кывкөд: *пызан выв, керка дор, пу дін, чунь пом, ты шөр, юр весьт, вөр бок.*
11. Эиакывъясын *ин (ін), лун, ни, тор* суффиксыс: *косін, лөнин, бурлун, ошти, йөвтор.*
12. Петан да пыран вежлөга формасын орччөн сулалысь эмакывъяс: *пуысь пуö, воысь воö, кадысь кадö.*

4 класс

1. Визь пыр гижан паныд вежөртаса кывъясысь артмём тэчаса кадакыв: *пырны-петны.*
2. Визь пыр гижан матын вежөртаса кывъясысь артмём тэчаса кадакыв: *шлывгö-визувтö.*
3. Кадакывъясын **-дч-, -тч-, -чч-**: *велöдчыны, сотчыны, кольчыны.*
4. Соссяна эг, эн, эз кывъясын **э** шыпас: *эг вунöд, эг лок.*
5. Соссяна кадакывъясын **ы** шыпас: *эг ытшкы, эн кольччы, эз лöсьöдчы.*
6. Колян када кадакывъясын кыв помын **и (і)** шыпас: *босьті, босьтін, босьтіс.*
7. Какдакыв кыввужйын **й** шыпас: *кайис, кайны; вайис, вайны.*
8. Визь пыр гижан öтутан вежөртаса кывъясысь **-а** суффиксөн артмём тэчаса кывберд: *выль дөрём-гача.*
9. Öтлаын гижан рём петкөдлысь тэчаса кывберд: *немыдгöрд.*
10. Визь пыр гижан паныд вежөртаса кывъясысь **-а** суффиксөн артмём тэчаса кывберд: *сьöда-еджыда.*
11. Визь пыр гижан öтвужъя кывъясысь артмём тэчаса кывберд: *ёнысь-ён, мича-мича.*
12. Кывбердын **-кодъ** суффикс: *рудкодъ.*
13. Кодъ кывбөра эмакыв: *рöмпöштан кодъ.*
14. Кывбердын **-иник (-іник)** суффикс: *косіник, важиник.*
15. **Мед-** кывводза кывберд: *медмича, медічöт.*
16. Чорыд огласнöйяс бöрын *е, ё, ю, я* водзын торйöдан чорыд пас (**ѣ**): *медъён, медъеджыд, медъюмов, мадічöт.*
17. **Медся** кывторъя кывберд: *медся мича.*

1-4 КЛАССЪЯСЫН ВЕЛÖДЧЫСЪЯСЛЫСЬ КОМИ КЫВЙЫСЬ ТÖДÖМЛУН ДА КУЖÖМЛУН ДОНЪЯЛÖМ

Велöдчысьяслсь вочавидзöмсö донъялöм

Коми кывйысь тӧдӧмлунъяс донъялігӧн медводз колӧ пыдди пуктыны велӧдчысьяслысь юалӧм былӧ стӧча вочавидзӧм, тема серти тырвыйӧ висьталӧм да мӧвпсӧ колана кывъясӧн тӧдчӧдӧм.

Вочавидзӧмъяссӧ 1-4 классьясын донъялӧны тадзи:

Вочавидзӧмсӧ "5" былӧ позьӧ донъявны, велӧдчысьыс кӧ: 1) велӧдысьяслысь юалӧмсӧ гӧгӧрвоӧ, вочавидзӧ стӧча да тырвыйӧ, литературнӧй кыв нормаяс серти правильнӧя; 2) паськыда вежӧртӧ материалсӧ, подулалӧ ассьыс висьталӧмсӧ, вайӧдӧ видлӧгъяс велӧдчан небӧгысь да ассянь; материалсӧ висьталӧ сьӧрсӧн-бӧрсӧн.

"4" позьӧ пуктыны сэк, кор велӧдчысьыс тӧдӧмлунъяснас кужӧ вӧдитчыны практическӧя, эм 1-2 тырмытӧмтор сьӧрсӧн-бӧрсӧн висьталӧмас да стӧч кыв бӧрйӧмас. Тайӧ тырмытӧмторсӧ велӧдчысь кокниа бырӧдӧ.

"3" позьӧ пуктыны сэк, кор велӧдчысьыс тӧдӧ да гӧгӧрвоӧ велӧдмторсӧ, но эм некымын тырмытӧмтор: 1) оз тырвыйӧ висьтав велӧдмторсӧ; 2) оз гӧгӧрвоӧд кыв понятиеяслысь определениеяссӧ, оз стӧча висьтав да гӧгӧрвоӧд правилӧяссӧ; 3) оз куж эскӧдана подулавны ассьыс мӧвпьяссӧ, оз куж вайӧдны ассьыс видлӧгъяс; 4) оз сьӧрсӧн-бӧрсӧн висьтав материалсӧ; 5) висьталӧмас эмсь кыв боксянь торкалӧмъяс да тырмытӧмторъяс.

"2" оз ков пуктыны. Велӧдчысь бытӧ вочавидзӧ челядь да велӧдысь отсӧгӧн.

Видзӧдӧмӧн гижӧм (списывайтӧм)

Велӧдчысьяс видзӧдӧмӧн гижӧны дӧска вылысь, велӧдчан небӧгысь, дидактическӧй пособиесь. Гижигас челядь сӧвмӧдӧны гижан сямсӧ, велӧдчӧны гижигас да уджсӧ вӧчӧм бӧрас прӧверитны гижан уджсӧ.

Медводдза классын прописьӧ видзӧдӧмӧн велӧдчысьяс гижӧны содтӧд уджтӧг. 2-4 классьясын челядьы велӧдысь вӧзйӧ содтӧд уджъяс.

1-ӧд классын челядь гижӧны мӧд во джынйын 10 кыв.

"5" пуктыны, велӧдчысь кӧ гижӧма мичаа да дзугтӧг;

"4" пуктыны, велӧдчысьлӧн кӧ гижӧдас эм ӧти дзугӧм либӧ 1-2 нейджыд тырмытӧмтор;

"3" пуктыны сэтшӧм гижӧдысь, эм кӧ ӧти дзугӧм да 2-3 тырмытӧмтор;

"2" велӧдысьлы оз ков пуктыны. Велӧдысьлы колӧ индыны дзугӧмсӧ да тырмытӧмторсӧ, сэсся сетны позянлун гижны уджсӧ выльысь.

2-ӧд классын велӧдчысьяс видзӧдӧмӧн гижӧны печатнӧй шыпаса сӧрникузяс да текст быдса кывъясӧн колана гижансерӧн: велӧдчан во ӧти джынъяс-12-15 кыв, мӧд джынъяс-20-25 кыв.

"5" пуктыны мичаа да веськӧдтӧмъяса уджысь;

"4" пуктыны 1 дзугӧмысь либӧ 1-2 торксьылӧмысь;

"3" пуктыны 3 дзугӧмысь, 1-2 торксьылӧмысь;

"2" пуктыны, гижодас кө эм 4-5 дзугөм да 2-3 торксылөм; велөдчысылы колө сетны позянлун бурмөдны гижөдсө, бырөдны тырмытөмторьяссө.

3-өд классын велөдчысыя видзөдөмөн гижоны печатной шыпаса текст өти во джынъяс 28-30 кыв, мөд джынъяс-35-40 кыв. Гижода уджсө велөдысылы колө донъявны таdzi:

"5" пуктыны өшыбкатөм да веськөдтөмъяса уджысь;

"4" пуктыны, уджын кө эм 1 өшыбка да 1 торксылөм;

"3" пуктыны, уджын кө вөчөма 2-3 өшыбка да 1 торксылөм;

"2" пуктыны 4 да унджык өшыбкаысь. Век жө велөдчысь бырөдө видзөдөмөн гижөм уджысь өшыбкаыссө.

4-өд классын кыв лыдыс уджъясас содө: өти во джынъяс 45-50 кыв, мөд во джынъяс-55-60 кыв. Уджъяссө велөдысь донъялө коймөд классын моз жө. Велөдысылы колө пыдди пуктыны уджысылысь сьөкыдлунсө да велөдчысысылысь водзмөстчөмсө.

Донъялана (контрольной) диктант

Велөдчысысылысь төдөмлун донъялөм могысь позьө нуөдны татшөм диктантъяс: кывъяса (словарной) диктант, өлөдан (предупредительной) диктант, гөгөрвоөдана (объяснительной) диктант, коланасө бөръяна (выборочной) диктант, творчества диктант, асшөра (свободной) диктант, графической диктант. Велөдөмсө бура гөгөрвоөм бөрын гижоны донъялана (контрольной) диктант. Диктантъяс гижөм могысь колө босьтны гижөд кыв нормаяслы, класслы лсялана да гөгөрвоана текстъяс.

1-өд классын төдөмлунсө донъялөм могысь велөдчан во помланьыс велөдчысыя гижны слогъясөн да быдса кывъясөн 3-4 кывъя сёрникузяя (15-17 кыв).

2-өд классын велөдчысыя гижоны быдса кывъясөн сёрникузяя да текст: велөдчан во өти джынъяс-20-25 кыв, мөд джынъяс-30-35 кыв.

3-өд классын донъялана диктант гижан уджө пыртны өти во джынъяс 40-45 кыв, мөд во джынъяс-50-55 кыв.

4-өд классын диктант гижөм могысь кыв лыдыс татшөм: өти во джынъяс 60-65 кыв, мөд во джынъяс-65-75 кыв.

2-4 классъясын диктант донъявсьө таdzi:

"5" колө пуктыны, уджас кө абу ни өти дзугөм, вермас лоны 1 абу грубой дзугөм.

"4" колө пуктыны 1-2 өшыбкаысь орфографияын да 2 торксылөмысь пунктуацияын либө 1 өшыбкаысь да пунктуацияын 3 торксылөмысь.

"3" пуктыны, эм кө 3-5 өшыбка орфографияысь да 2 пунктуацияысь.

"2" пуктыны, эм кө уджас 6 да унджык өшыбка орфографияысь. Велөдчысьскөд колө нуөдны содтөд удж кужөмлунсө да төдөмлунсө сөвмөдөм могысь.

Донъялана диктант текстсө колө пыртны велөдөм орфограммаяс. Текстас кө эм велөдтөм орфограмма, тайө кывсө велөдысьлы колө гижны дөска былө. Уджсө донъялігөн оз ков чинтыны донсө:

-велөдтөм правилөяс былө өшыбкаысь;

-велөдысьыс кө ачыс аддзөма да бырөдөма өшыбкасө.

Диктант донъялігөн велөдысьлы төд вылын колө кутны өшыбкаыслысь сикассө да өти сикаса өшыбкаяс вөчөм. Велөдчысьыс кө вөчөма өшыбкасө некымынысь өти и сійө жө кыв гижигөн либө өтвужъя торъякывъясын, найөс колө лыддыны кызди өти өшыбка.

Донъялана диктантын кө эм витысь унджык өшыбка веськөдөм, донсө колө чинтыны өти балл былө. Диктантас кө эм куим да унджык веськөдөм, "5" оз позь пуктыны.

Донъялана диктант дорө позьө сетны фонетикаысь, орфографияысь да граммтикаысь содтөд уджъяс. Тайө уджъяссө велөдчысьяс вөчөны текстсө гижөм бөрын. Комплекснөй уджысь колө донъявны кыкнан сикас уджсө торйөн да пуктыны кык оценка.

Грамматикаысь удж донъялөны тадзи:

"5" пуктыны, велөдчысьыс кө колана ногөн да өшыбкатөг вөчөма став уджсө; абу вөчөма ни өти өшыбка;

"4" пуктыны велөдчысьлы, коді вөчөма став уджсө, но өти уджас эм тырмытөмтор;

"3" пуктыны сылы, коді вөчөма джынсьыс унджык удж, но эм тырмытөмторъяс;

"2" пуктыны, коді вөчөма джынсьыс этшаджык удж, уджас эмөсь өткодь сикаса некымын удж.

Кывъяса (словарнөй) диктант

Кывъяса диктант нуөдөм могысь велөдысь бөрийө торъя кывъяс. Налөн лыдыс: 2 классын-8-10 кыв; 3 классын-10-12 кыв; 4 классын-12-15 кыв.

Кывъяса диктант донъявсьө тадзи:

"5" пуктыны өшыбкатөм уджысь.

"4" пуктыны, уджын кө вөчөма 1 өшыбка да 1 торксьылөм (исправитөм).

"3" пуктыны уджысь, эм кө 2 өшыбка да 1 торксьылөм.

"2" пуктыны, уджын кө 3-5 өшыбка.

Изложение донъялөм

Мөд классянь велөдчысьяс гижөны изложениеяс. Нуөдан мог сертиыс 2-4 классъясын став изложениеыс велөдана (обучающөй). Сөмын 4-өд классын во помас челядь гижөны донъялана (контрольнөй) изложение.

Изложение текстлөн кыв лыдыс татшөм: 2-өд классын өти во джынйын 30 кыв, мөдын-35-40 кыв; 3-өд классын өти во джынйын ыдждаыс 60 кыв, мөдын-70 кыв; 4-өд классын текстлөн өти во джынйын ыдждаыс 80 кыв, мөдын-90 кыв.

Уджьяссö донъялігөн велöдысь пыдди пуктö:

- темалы лöсялöм;
- мөвпьяссö сьöрсөн-бöрсөн гижöм;
- текстлөн планлы лöсялöм;
- заводитчöм, шöр юкөн да пом юкөнъяс выль визьсянь гижöм;
- юкөнъяссö да сёрникузяссö öта-мöдыскöд кужöмөн йитлöм;
- стöч да колана кывъясөн вöдитчöм;
- велöдöмтор вылö мыджсьöм.

Уджсö донъялігөн велöдысьлы колö пыдди пуктыны кывъяслысь гижанног да пунктуация пасьяс пуктöм.

"5"-өн колö донъявны öшыбкатöм, стöч кывъясөн гижöм изложение. Текстас вöсьтöма темасö да шöр мөвпсö, колана ногөн йитлöма öта-мöдыскöд и юкөнъяссö, и сёрникузяссö. Уджас вермасны лоны сёрни боксянь 1-2 неыджыд тырмытöмтор, но найöс вöськöдöма ачыс велöдчысьыс.

"4"-өн колö донъявны стöч кывъясөн гижöм изложение. Тайö уджас план серти тырвыйö вöсьтöма сюрöссö, кужöма вöсьтны темасö. Но текстас эм 2-3 öшыбка, сёрни боксянь 2-3 тырмытöмтор.

"3"-өн донъявсь 4-5 öшыбкаа изложение. Текстас паныдасьлöны сёрни да кыв боксянь öшыбкаяс да тырмытöмторьяс, велöдысьыс абу аддзöма гижигас стöч да колана кывъяс.

"2"-өн донъявсьö 5 да унджык öшыбкаа изложение. Велöдчысьыс абу вермöма план серти сьöрсөн-бöрсөн гижны текстсö, эмöсь сёрни боксянь тырмытöмторьяс. "2" баллөн донъялöм уджсö велöдчысь вермас бурмöдны. Журналö колö пасйыны бурмöдöм уджыслысь донсö (4-өд классын донъялана изложениеысь кындзи).

Сочинение донъялöм

Коми кыв урокъяс вылын грамматикаысь либö гижанногысь велöдöм темакöд йитöдын нуöдсьöны творчества ашöр уджъяс. Öтвыв лöсьöдöм либö сетöм план серти, сетöм юрним либö серпас серти 2-4-өд классъясын велöдчысьяс гижöны ашöр сочинение. Нуöдан мог сертиыс став сочинениеыс велöдана (обучающöй).

2-өд классын велöдчысьяс дасьтöны 4-5 сёрникузяа сочинение, кыв лыдыс творчества уджас 25-30 кыв; 3-өд классын гижöны 40-50 кывъя сочинение; 4-өд классын кыв лыдыс содö: велöдчысьяс дасьтöны да гижöны 60-70 кывъя ашöр удж.

"5"-өн донъявны бура гижом творчествоа удж. Сочинениеас тыр-бура восьтома темасо да шор мовпсо, гижысьыс петкодлома ассьыс сёлөмкылөмсö, сюрөссö, мовпсö восьтом могысь бөрийома стöч кывъяс. Гижигас бура йитлома öта-мöдыскöд сёрникузяссö. Текстсö гижигас орфография боксянь сöмын öти öшыбка, сёрни боксяньыс да пунктуация пасъяс пуктом выlö эм 2-3 тырмытöмтор.

"4"-өн донъявсьö сёрни боксянь 3-4 тырмытöмтора сочинение. Гижанногын да пунктуация пасөн вöдитчöмын эм 1-2 дзугöм. Ашöр творчествоа уджас восьтома темасо да шор мовпсö, сьöрсöн-бöрсöн петкодлома сюрөсса, пыртöма колана кывъяс да кывтэчасъяс.

"3" лöсälö кыв да сёрникузяс боксянь гöльдзык уджлы. Уджас эм сёрни боксянь 4-5 тырмытöмтор, орфография серти гижöмын да пасъяс пукталöмын уджас эм 3-5 дзугöм.

"2" сочинениеысь велöдчысьлы оз ков пуктыны, кöть уджас лоас уна тырмытöмтор да öшыбка. Öшыбкаяс урчитöмön велöдысь нуöдö сёрни бурмöдан уна сикас удж. Сы бöрын велöдчысь выльысь гижö сетом тема серти творчествоа уджсö.